

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI: NUMBER: 85

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL

1989

JULY-AUGUST-SEPTEMBER-1989

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» In 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives not as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 85

Temmuz-Ağustos-Eylül 1989

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı : 5.000.- TL
Yıllık Abone: 20.000.- TL
Yurtdışı: 40.000.- TL

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir- ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Hüsnü POYRAZ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi
Başkan: Prof.Dr. Celâl Er
Raportör: Prof. Dr. Orhan ARSLAN

Üye : Sezai YÖRÜK
Üye: Alâaddin KORKMAZ
Üye: Dr. Kemâl GÖRMEZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Araştırmalar ve Kooperatifçilik/Başyazı/ Prof. Dr. Orhan ARSLAN	3
Yeni Üretim İzni Verilmiş Şekerpancarı Çeşitlerinin Önemli Zirai Karakterleri Üzerine Araştırmalar/ Prof. Dr. Celâl ER - Nadire KISAOĞLU.	5
Farklı Gelir Düzeyindeki Ailelerin Tasarruf ve Yatırıma Yönelik Karar Verme Biçimleri Üzerine Bir Araştırma/ Yard Doç. Dr. Meltem BAYRAKTAR	21
Türkiye'de Şehire İntibakı Engelleyen Sebepler/ Dr. Kemâl GÖRMEZ	29
Sanayi Toplum Yapısına Bağlı İktisadi ve Sosyal Süreçler/ Dr. Vedat BİLGİN.	40
Yönetim Açısından Eğitimin Anlam ve Önemi/ Yrd.Doç. Dr. Temel ÇALIK	48

CO-OPERATION

AOUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER 85

July - August - September 1989

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenisehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Responsible Editor
Hüsni POYRAZ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

CONTENTS

Scientific Research and Cooperatives	
Prof. Dr. Orhan Arslan	3
Researches on the Important Agricultural Characters of Newly Allowed Beet-Sugar Types	
Prof. Dr. Celâl Er-Nadire Kısaoglu	5
A Research on the Decision Making Method About Saving and Investment of Different Income Rating Families	
Ass. Prof. Dr. Meltem Bayraktar	21
Reasons Preventing the Adaptation to Cities in Turkey	
Dr. Kemâl Görmez	29
Economical and Social Developments Depending on Industrial Society Structure	
Dr. Vedat Bilgin	40
Meaning and Importance of Education According to Management	
Yrd.Doç. Dr. Temel Çalık	48

Dizgi ve Baskı
SİSTEM OFSET
Tel: 229 18 81 229 63 97

Başyazı

BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR VE KOOPERATİFÇİLİK

Prof.Dr. Orhan ARSLAN

Üç aylık "Kooperatifçilik" dergimizin 1989 yılına ait üçüncü sayısını yayınlamış bulunuyoruz. Başlangıçtan itibaren siz sayın okuyucularımızın da farkedeceğimiz gibi, kooperatifçilik ve benzeri konularda bir çok ilmi makaleyi, bu dergimizin koleksiyonunda bulundurmaya gayret gösterdik. Nitekim, pek çok araştırmacı arkadaşımız zaman zaman bizleri arayarak, hem tebrik ve takdirlerini ifade ediyorlar, hem de bu külliyyatın önemine işaret ediyorlar. Aslında daha işin başında olduğumuzu ve inşallah ileride daha da muhtevalı yazıları hâvi dergiler çıkartarak, Türk Kooperatifçilik hareketi içerisinde layık olduğumuz yeri alacağımıza inanıyoruz. Biz de, bu tesbitten mülhem olarak, kooperatifçilik konusunda araştırma yapacak, yazı yazacak veya döküman toplayacak olanlara Karınca ve Cooperation in Turkey ile birlikte ve özellikle "Kooperatifçilik" dergimizi salık vermek istiyoruz.

Bu arada bir hususu daha bilgilerinize bütün samamiyetimizle sunmak istiyoruz. Maalesef ülkemizde Türk Kooperatifçilik Kurumu yaym ilkelerine uygun, pratik kooperatifçiler ve çiftçilerimizin hizmetine âmâde olabilecek ilmi kooperatifçilik araştırmaları ve buna mümâsil yaym ve makaleler yeterli seviyede değildir. En büyük sıkıntımız yukarıda ifade ettiğim evsafda araştırma ve makale bulamamak olduğu malumunuzdur. Bilhassa yabancı basınla mukayese yapıldığında, bizdekilerin azlığı daha da belirginleşmektedir. Bizler Türk Kooperatifçilik Kurumu olarak, Kooperatifçilik dergimizi ısrarla genç araştırmacıların yazılarına sayfalarını her zaman açık tutacak ve onları her zaman yaym yapmaya teşvik edecek ilmi bir organ olarak hazır tutmak istiyoruz. Maddi ve manevi Kuruma yüklenen mükellefiyetler dikkate alındığında bunun gerçek anlamda bir fedakarlık olduğu açıktır. Ancak yine biliyoruz ki, bir ülkenin yapacağı en verimli yatırım ilime ve insanın eğitime yapılan yatırımdır. Bu sebeple yapılan fedakarlıkların, istikballe dönük verimli birer tohum atma çalışması olmasını diliyoruz, ümit ediyoruz.

Bu sayımızda beş adet ilmi çalışmayı takdim ediyoruz: Dr. Temel Çalık "Yönetim Açısından Eğitimin Anlamı ve Önemi", Dr.Kemâl Görmez "Türkiye'de Şehire İntibakı Engelleyen Sebepler", Prof.Dr. Celâl Er ve Zir.Yük. Müh. Nadire Kısaoglu "Yeni Üretim İzini Verilmiş Şeker Pancarı Çeşitlerinin Önemli Zirai Karakterleri Üzerine Araştırmalar", Yrd.Doç. Dr. Meltem Bayraktar "Farklı Gelir Düzeyindeki Ailelerin Tasarruf ve Yatırıma Yönelik Karar Verme Biçimleri Üzerinde Bir Araştırma", ve Dr. Vedat Bilgin "Sanayi Toplum Yapısına Bağlı İktisadı ve Sosyal Süreçler" isimli ürünleriyle Kooperatif okuyucularının karşısına çıkıyorlar. Bu çalışmaların ülkemiz kooperatifçiliğimiz ve diğer genç kardeşlerimizi teşvik açısından faydalı olacağına inanıyoruz.

Bu vesileyle sizlerin Kurban Bayramınızı da tebrik ediyor ve çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.

Kooperatifçi Selamlarımızla...

YENİ ÜRETİM İZİNİ VERİLMİŞ ŞEKER PANCARI ÇEŞİTLERİNİN ÖNEMLİ ZİRAİ KARAKTERLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Prof.Dr. Celâl ER⁽²⁾

Zir.Yük.Müh. Nadire KISAOĞLU⁽³⁾

ÖZET:

Bu araştırmada, Haymana-İkizce şartlarında 1985 yılında KAWETENYA, HILLES-HÖG NOMO, KAWERENTA, EVA, BELLA, KAWETINA çeşitleriyle standard olarak TÜRKŞEKER-1, KAWEERTA ve KAWEPOLY çeşitleri; 40x25 cm aralık mesafe ekilmiş ve kütle verimi (kökgövdesi yaprak), pancar verimi, yaprak verimi, şeker varlığı ve şeker verimi gibi önemli zirai karakterler üzerinde durulmuştur.

En yüksek kütle verimi standard KAWEERTA çeşidinde 7725 kg/da ve en düşük kütle verimi standard KAWEPOLY çeşidinde 6303 kg/da olarak bulunmuştur. KAWEERTA çeşidi ile TÜRKŞEKER-1 (72 kg), KAWETENYA (252 kg), KAWERENTA (355 kg) çeşitleri arasındaki farklar istatistik olarak önemsizdir. HILLESHÖG NOMO (760 kg), NAVA (763 kg), BELLA (972 kg), KAWETINA (1130 kg) ve KAWEPOLY (1422 kg) çeşitleri arasındaki farklar ise istatistik olarak %1 seviyesinde önemlidir.

En yüksek pancar verimi standard KAWEERTA 5628 kg/da ve en düşük ise, yine standard çeşit KAWEPOLY'de 4444 kg/da olarak tesbit edilmiştir. Pancar verimi bakımından standard KAWEERTA çeşidi ile diğer çeşitler arasındaki farklar %1 seviyesinde önemlidir. Bu farklar TÜRKŞEKER-1'de 712, EVA'da 235, KAWERENTA'da 734, BELLA'da 872, KAWETINA'da 840, HILLESHÖG NOMO'da 1109, KAWETENYA'da 1129 ve KAWEPOLY'de 1184 kg'dır.

En yüksek yaprak verimi KAWETENYA çeşidinde 2975 kg/da ve en düşük yaprak verimi ise, standard KAWEPOLY çeşidinde 1860 kg/da bulunmuştur. KAWETENYA ile standard TÜRKŞEKER-1 çeşidi arasındaki fark (237 kg) istatistik olarak önemsizdir. Ancak TÜRKŞEKER-1 ile KAWERENTA (498 kg) istatistik olarak önemsizdir. Ancak TÜRKŞEKER-1 ile KAWERENTA (489 kg), HILLESHÖG NOMO (528 kg), KAWEERTA (877 kg), EVA (915 kg), BELLA (977 kg), KAWETINA (1107 kg) ve KAWEPOLY (1115 kg) çeşitleri arasındaki farklar ise istatistik olarak %1 seviyesinde önemlidir.

1) Bu araştırma, Ank. Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Anabilim Dalında Prof. Dr. Celâl ER danışmanlığında yapılan ve 27.5.1987 tarihinde Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilen çalışmanın özetidir.

2) Ank. Üniv. Ziraat Fakültesi Öğr. Üyesi.

3) Ank. Üniv. Ziraat Fakültesi Araştırma ve Uygulama Çiftliğinde Tarla Şube Şefi.

En yüksek şeker varlığı standard KOWEPOLY çeşidinde %19.89 ve en düşük şeker varlığı ise EVA çeşidinde %17.73 olarak bulunmuştur. Standard KAWEPOLY çeşidi ile diğer çeşitler arasındaki farklar istatistik olarak %1 seviyesinde önemlidir. Bu farklar KAWEPOLY ile HILLESHÖG NOMO arasında %0.67, BELLA'da %0.95, KAWETENYA'da %1.11, KAWEERTA'da %1.14, KAWETİNA'da %1.22, KAWERENTA'da %1.49 TÜRKŞEKER-1'de %1.62 ve EVA'da %2.16'dır.

Dekara en yüksek şeker verimi standard KAWEERTA çeşidinde 1056 kg ve en düşük şeker verimi ise, KAWETENYA çeşidinde 845 kg olarak tesbit edilmiştir. Standard KAWEERTA ile diğer çeşitler arasındaki farklar BELLA'de 156 kg, KAWERENTA'da 157 kg, TÜRKŞEKER-1'de 158 kg KAWEPOLLY'de 174 kg KAWETİNA'da 175 kg EVA'da 187 kg, HILLESHÖG NOMO'da 190 kg ve KAWETENYA'da 212 kg olup istatistik bakımından %1 seviyesinde önemlidir. Diğer sekiz çeşidin birbirinde olan farkları önemli değildir. Elde edilen değerler genel olarak yüksek verimli standard çeşitten daha az olmakla beraber düşük verimli standard çeşitten daha fazla.

SUMMARY:

RESEARCHES ON THE IMPORTANT AGRICULTURAL CHARACTERS OF THE SUGAR BEET VARIETIES NEWLY ALLOWED PRODUCTION

In this research, varieties of KAWETENYA, HILLESHÖG NOMO, KAWEERTA, EVA, BELLA, KAWETİNA and standards of TÜRKŞEKER-1, KAWEERTA, KAWEPOLY were sown in distance of 40x25 cm and carried out on important agricultural characters like mass yield (rootbody leaf yield), sugar beet yield, leaf yield, present sugar and sugar yield.

According to the results, the highest mass yield and the lowest mass yield were found in the standard varieties of KAWEERTA with 7725 kg/da and KAWEPOLY with 6303 kg/da, respectively. There was no significant different between variety of KAWEERTA and varieties TÜRKŞEKER-1 (72 kg), KAWETENYA (252 kg), KAWERENTA (355 kg). There were significant differences at the level of %1 among the varieties of HILLESHÖG NOMO (760 kg), EVA (763 kg), BELLA (972 kg), KAWETİNA (1130 kg) and KAWEPOLY (1422 kg).

The highest and the lowest sugar beet yield were determined in the standard varieties of KAWEERTA with 5628 kg/da and KAWEPOLY with 4444 kg/da, in order. There was significant difference at the level of 1 %in regard to sugar beet yield between the satandard variety of KAWEERTA and the other varieties studied in the experiment. There were differences in compere with the varieties of TÜRKŞEKER-1 (712 kg), EVA 725 kg KAWERENTA (734 kg), BELLA (827 kg), KAWETİNA (840 kg), HILLESHÖG NOMO (1109 kg), KAWETENYA (1129 kg), KAWEPOLY (1184 kg).

The highest and the lowest leaf yield were found in the variety of KAWETİNA with 2975 kg/da and standard variety of KAWEPOLY with 1860 kg/daş respectively. The difference (237 kg) wasn't significant between the KAWETENYA and standard variety of TÜRKŞEKER- but there were differences significantly at the level of 1% among the

varieties of KAWERENTA (498 kg), HILLESHÖG NOMO (528 kg), KAWEERİA (877 kg) EVA (915 kg), BELLA (977 kg), KAWETİNA (1107), KAWEPOLY (1115 kg).

The highest and the lowest present sugar were found in standard variety of KAWEPOLY with 19.89 % and variety of EVA with 17.73%, in order. There were significant differences at the level of 1% in regard to present sugar between the standard variety of KAWEPOLY and the other varieties. There were differences between the variety of KOWEPOLY and the other varieties studied in the experiment as followed HILLESHÖG NOMO (0.67%), BELLA (0.95%), KAVETENYA (1.11%), KAWEERİA (1.14%), KAWETİNA (1.22%), KAWERENTA (1.49%), TÜRKŞEKER-1 (1.62%), EVA (2.16%).

The highest and the lowest sugar yield were determined in the standard variety of KAWEERİA with 1056 kg/da and variety of KAWETENYA with 844 kg/da, in turn. There were significant differences at the level of KAWEERİA and the other varieties taken to experiment such as BELLA (156 kg), EVA (187 kg), HILLESHÖG NOMO (190 kg), KAWETENYA (212 kg).

However, there were no significant differences among the other eight varieties in regard to sugar yield. Although obtained results were generally less than the high yield standard variety, it is higher, it than the low yield standard variety.

GİRİŞ:

Dünyada şeker; şekerpancarı, şeker kamışı, hurma ağacı, şeker darısı ve acerağacından üretilmektedir. Şeker kamışı ve hurma ağacı tropik ve subtropik iklim bölgelerinde, şeker darısı, şekerpancarı ve acer bitkileri ise mutedil iklime sahip bölgelerde yetişmektedir. Türkiyede şeker ihtiyacı şekerpancarından karşılanmaktadır. Şekerpancarı tarımı teşkilatlanma şekliyle yapıldığı bölgenin tarım, hayvancılık ve kooperatifçiliğin gelişmesine de büyük ölçüde katkıda bulunarak, zirai üretimin artırılmasında ve bununla ilgili olarak milli ekonomi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Şekerpancarı tarımının belli başlı yararları sıralanacak olursa; şekerpancarından sonra ekilen bitkilerin verimleri artmakta ve ekim nöbetinin önemi anlaşılmaktadır. Pancar yetiştirileri artmakta ve ekim nöbetinin önemi anlaşılmaktadır. Pancar yetiştirilen bölgelerdeki gizli işsizlik belli bir ölçüde değerlendirilmektedir.

Şekerpancarının kökgövdesi, şeker üretiminde kullanılırken baş, yaprak ve küspesi de hayvan beslenmesinde değerlendirilmektedir. Bundan dolayı şeker fabrikaları çevresinde kesif hayvancılık başta olmak üzere hayvan yetiştirme hızlı bir şekilde gelişmektedir. Ayrıca Türkiyenin alkol ihtiyacı şekerpancarının bir yan ürünü olan melastan üretilen alkol ile karşılanmaktadır.

Şekerpancarının yaprakları ve başı taze olarak hayvan beslenmesinde değerlendirilmektedir. Taze olarak tüketilmeyen pancar artıkları kurutulmuş veya silo yemi yapılarak kullanılmaktadır, pancar yaprakları ve başı çok değerli hayvan yemidir. Pancar hasadından sonra üreticiye kalan baş ve yaprak oranı, üretilen pancarın %30-40 ını teşkil etmektedir (Er. 1984; İlisulu, 1986)

Türkiye de pancar ve şeker verimi şekerpancarından şeker üreten Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülecektir. Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde 1985-1986 yılı kampanya sonuçlarına göre pancar verimi yönünden 6250 kg/da ve şeker verimi yönünden 934 kg/da ile İsviçre ön sırada yer alırken Türkiyenin aynı dönemde

pancar verimi 3.060 Kg/da, şeker verimi de 434 kg/da olarak gerçekleşmiştir (Zuckerwirtschaft-Sugar Economy 1985-1986; Anonymous, 1986).

Türkiye'de şeker ihtiyacı şekerpancarından sağlanmakta ve pancar tarımı yapan çiftçi sayısı 448 bin adettir. Faal durumdaki şeker fabrikası sayı 24 adettir. 1926 yılında 5.5 bin dekar ekim alanı ile başlayan şekerpancarı tarımı bugün 3.5 milyon dekara yükselmiştir. Birim alandan elde edilen şekerpancarı gelişmiş tarım tekniklerinin uygulanması ve üstün kabiliyetli tohumluklarla 870 kg/da dan 3-4 bin kg/da'a yükseltilmiştir. Bugün yıllık pancar rekoltesi 12 milyon ton dolayında ve yıllık şeker üretimi 1.5 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Şeker verimi 434 kg/da, ortalama şeker oranı %17'dir. 1926 yılında kişi başına şeker tüketimi 4.6 kg iken 1986 yılında 29 kg'a yükselmiştir (T.Ş.F.-A.Ş. Faaliyet Raporu 1986).

Batı Avrupa da başlayıp daha sonra A.B.Devletleri, Rusya ve Japonya da devam eden pancar ıslahı çalışmalarıyla her geçen gün çeşitli zirai ve teknolojik özellikler bakımından farklı ve üstün karaktere sahip yüzlerce çeşit ıslah edilmiştir. Türkiye'de bu çalışmalar daha önce de yapılmış olmakla beraber planlı ve programlı bir şekilde 1963'lerden sonra başlamış ve geçen kısa zaman içinde önemli başarılar da ortaya konulmuştur. Bu sahada yapılan çalışmalarda en büyük pay Ziraat Fakültelerimizin yanında Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi Etimesgut/Ankara Şeker Pancarı Araştırma Enstitüsü" ile 1956 yılından beri yine bu şirketin himayesinde çalışan "Tohum Islahı ve Üretim Şirketi"ne aittir. Bu kuruluşlar bir taraftan kendileri ıslah çalışmalarına devam ederken bir taraftan da özellikle Batı Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren ıslah kuruluşları ile işbirliği yapmakta ve onların ıslah ettikleri şekerpancarı çeşitlerinin değişik yönlerden Türkiye'nin farklı ekolojilerinde agronomik denemelerini ve adaptasyon araştırmalarını yapmaktadırlar.

Bu araştırma bu düşünceden hareketle, 1985 yılında Tohum Islah ve Üretim Anonim Şirketi tarafından Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığından Üretim izni alınmış ve daha sonra Türkiye için çeşit olarak tesçili düşünülen altı şekerpancarı çeşiti (Kawetina, Kawerenta, Bella, Eva, Kawetinya, Hilleshög Nomo), ülkede daha önce çeşit olarak tesçilli yapılmış üç standard çeşit (Kaweerta, Kawepoly, Türkşeker-1) ile Ankara-İkizce şartlarında mukayeseli olarak yetiştirilerek önemli zirai karakterlerini ortaya koymak için yapılmıştır. Üzerinde durulacak başlıca zirai karakterler kütle verimi, pancar verimi, yaprak verimi, şeker varlığı ve şeker verimidir.

Daha önce bu konularda muhtelif çeşitlerle geniş araştırmalar yapılmıştır. Tohum ıslah ve üretim A.Ş.'nin Adapazarı, Eskişehir, Konya ve Erzurumda yaptığı şekerpancarı tesçil denemeleri sonuçlarına göre on çeşit içinde Kawerenta birinci sırada, Eva da ikinci sırada yer almıştır. Tesçil çalışmaları yapılan çeşitlerde pancar verimi, şeker oranı ve şeker verimi sırasıyla Kawerenta çeşidinde 6690 kg/da, %16.61, 1091 kg/da; Eva çeşidinde 6440 kg/da, %16.95, 1076 kg/da; Kawetina çeşidinde 5000 kg/da, %18.74, 931 kg/da ve Bella çeşidinde ise 5990 kg/da, %17.59, 1343 kg/da olarak bulunmuştur. (Anonymous 1985).

Yine aynı yıl (1985) Eskişehir, Konya, Hasankale, Adapazarı ve Iğın da 64 çeşit ile yapılmış denemelerde bu araştırmada materyal olarak kullanılan çeşitlerden elde edilen pancar verimi, şeker varlığı ve şeker verimi değerleri sırasıyla Eva da 7325 kg/da; %16.63, 944 kg/da; Kawetina'da 6011 kg da, %18.29, 884 kg/da; Kawerenta da 7506 kg/da, %15.79, 880 kg/da; Bella da 6535 kg/da, %17.24, 869 kg/da; Kawepoly'de 6269

kg/da,%17.31, 844 kg/da; Kaweerta da 6586 kg/da, %16.57, 826 kg/da; Türkşeker-1'de 5651 kg/da, %17.19, 780 kg/da olarak tesbit edilmiştir.

Tohum ıslah ve üretme A.Ş.'nin Erzurum, Konya ve Eskişehir'de 12 çeşit ile yaptığı şekerpancarı deneme sonuçlarında üç yerin ortalaması olarak bu çalışmada da kullandığımız çeşitlerin pancar verimi, şeker oranı ve şeker verimleri sırasıyla şöyle olmuştur. Kawetina'da 4110 kg/da, %20.05, 818 kg/da; Eva'da 5110 kg/da, %16.72, 923 kg/da; Bella da 4780 kg/da, %18.93, 897 kg/da; Kawerenta da 5360 kg/da, %17.78, 944 kg/da; Türkşeker-1'de 4160 kg/da, %18.66, 772 kg/da; Kawepoly de 4550 kg/da, %18.45, 837 kg/da'dır (Anonymous 1984).

Yine aynı yıl (1984) Adapazarında yapılmış deneme sonuçlarına göre pancar verimi şeker oranı ve verimi değerleri sırasıyla Kawetina da 5130 kg/da, %16.65, 854 kg/da, Eva'da 5820 kg/da %13.95, 826 kg/da; Bella'da 5700 kg/da, %14.43, 827 kg/da Kawerenta'da 5990 kg/da, %13.87, 831 kg/da; Kawepoly'de 5450 Kg/da, %14.40, 787 kg/da; Türkşeker-1'de 4590 kg/da, %14.65, 674 kg/da'dır. Şeker varlıklarının düşüklüğü iklim şartlarından ileri gelmektedir.

Bolz, burba ve Oltmann (1984)'ın 34 lokasyonda 15 çeşit ile yaptıkları bir çalışmanın sonuçlarına göre en düşük pancar verimi, şeker oranı ve şeker verimi sırasıyla Carina çeşidinde 6590 kg/da, %17.86, 1174 kg/da ve en yüksek pancar verimi, şeker oranı ve şeker verimi ise primo çeşidinde 7370 kg/da, %17.02, 1250 kg/da'dır. Denemede standard olarak kullanılan çeşitlerden elde edilen verimler sırasıyla kawemono 7030 kg/da, %17.32, 1112 kg/da; Monopur'da 6660 kg/da, %17.92, 1190 kg/da ve Primahill de 7230 kg/da, %17.18, 1237 kg/ olarak bulunmuştur.

Staffanrtorg'da yapılan denemede Primahill, Arigomono, Regina ve Emma şeker çeşitlerinde pancar verimi 5020 kg/ra ve şeker verimi 914 kg/da dan daha yüksek bulunmuştur. 1973-1982 yılları arası uzun dönem denemelerinin ortalaması ise şeker verimi 841 kg/da olan Monohill çeşidi ile Primahill, Salohill ve Anna çeşitleri arasında önemli bir fark yoktur, fakat Arigomono ve Monova çeşitlerinden daha fazladır. En yüksek şeker verimi Emma çeşidinde 845 kg/da ve Regina çeşidinde 870 kg/da olarak tesbit edilmiştir (Beengtsson 1984).

Tohum ıslahı ve Üretme A.Ş.'nin Erzurum, Konya ve Eskişehirde 11 çeşit ile yaptığı şekerpancarı deneme sonuçlarında üç yerin ortalaması olarak elde edilen değerler sırasıyla Kawetina da 4370 kg/da, %18.14, 798 kg/da; Eva da 5270 kg/da, %16.72, 882 kg/da; Bella da 5020 kg/da; Türkşeker-1'de 4290 kg/da, %16.92, 727 kg/da'dır (Anonim 1983).

İsveç'te 1981 yılında şekerpancarında yapılan çeşit denemelerinde Regina çeşidinin standard monohill den daha yüksek pancar verimine sahip olduğu anlaşılmıştır. 1972-1981 yılları arasındaki denemelerde pancar verimleri 4400'den 4730 kg/da a kadar ve şeker verimleri de 770 kg'dan 848 kg/da'a kadar değişmiştir. Lokasyonların durumlarına bağlı olarak en yüksek şeker verimleri Regina, monohill ve anna çeşitlerinden elde edilmiştir (Beengtsson 1982).

Kısa vegetasyon süreli Erzurum şartlarına uygun bir çeşit bulmak ve yurtdışından gelen yeni çeşitlerin verim potansiyellerini tesbit etmek için yapılan bir çalışmada dekadaki pancar verimi bakımından Hollanda'nın Kilorave, Vigorave, Remorave, Polonyanın AJ-3, AJ-Polycama; Almanyanın Kawesacchopoly çeşitleriyle Türkşeker-1 ve Kaweerta çeşitleri de kullanılmıştır (Bilgin 1980).

Kaweerta çeşidi yüksek verimli bir çeşit olup yüksek ovalara ve verimi düşük bölgelere, kawepoly çeşidi verimi yüksek ve uzun vegetasyonlu yerlere, kawecercapoly çeşidinin de cercospora hastalığı olan bölgelere ekilmesi tavsiye edilmektedir. Pancar verimi ve şeker oranı genellikle Kaweerta ve kawepoly arasında değişen Türkşeker-1 çeşidi, iki çeşit yerine de ikame edilebilir durumdadır. Bu çeşidin Doğu Anadolu ve Marmara Bölgelerinde ekilme şansı hada fazladır. Bütün bu çeşitlerin üretim yılları arasında kalite ve verim farkları güvenilir değildir. Beengtsson (1978) sekiz şekerpancari çeşidiyle yaptığı denemelerde Novahill çeşidi en yüksek şeker verimine sahip olmuştur (802 kg/da). Bunu Monohill çeşidi 795, primahill çeşidi 787, Solovare çeşidi 785 kg/da ile takip etmiştir. Topraküstü aksam verimi en yüksek olan çeşit solovare'dir (3400 kg/da) (Beengtsson 1978). 29 genetik monogerm ve 4 multigerm pancarla yapılan tarla denemelerinden elde edilen ortalama pancar verimi Desprez Mono E çeşidinde 8010 kg/da ve 8011 kg/da ile Maribo unica çeşitlerinden yüksektir. En düşük verim multigerm çeşit Jansız Aj Poly ve Carpo çeşidinde 6631 kg/da'dır. Kawesacchopoly'de en yüksek verim 7130 ve en düşük verim 6092 kg/da'dır. Şeker verimleri Monohill çeşidinde 1153 kg/da ile en yüksek ve Carpo çeşidinde ise 1025 kg/da ile en düşük olarak tesbit edilmiştir (Zocca 1977).

1974'den 1976'ya kadar Belçika'da gerçekleştirilen pancar çeşit denemeleri sonuçları şu şekildedir: 6 lokasyonda yapılan tarla denemelerinde 46 pancar çeşidinin ortalama pancar verimi 7406 kg/da'dır. En yüksek verim 7980 kg/da ile Buramo çeşidinde ve en düşük verim ise 6300 kg/da ile sonate çeşidinden alınmıştır. Şeker verimleri ortalama 1138 kg/da'dır. Bütün çeşitler içinde en yüksek verim Zwannpoly çeşidinden elde edilmiştir (Poussel vd 1977).

Diploid-multigerm şeker pancarı ıslahı için yapılan çalışmalarda ekim 40x25 cm aralık mesafede yapılmış ve standard olarak kaweerta, kawepoly çeşitleri kullanılmıştır. 1975 yılında yerli pancar çeşitlerinin teşçili için yapılan denemelerden elde edilen sonuçlara göre pancar verimi, şeker varlığı ve şeker verimi sırasıyla kaweerta'da 5010 kg/da, %15.53, 768 kg/da; kawepoly'de 4840 kg/da, %15.82, 757 kg/da ; Türkşeker-1'de 5030 kg/da, %15.63, 775 kg/da; Türkşeker-2'de 4880 kg/da, %15.43, 743 kg/da'dır. Sonuçlardan anlaşılacağı gibi Türkşeker-1 çeşidi verim yönünden kawepoly ve Türkşeker-2 den önemli derecede (%5) daha fazla verim sağlamıştır. Türkşeker-1 ile Kaweerta arasında önemli bir fark yoktur (Tiryaki 1976). Şeker varlığı bakımından kawepoly çeşidi diğer üç çeşitten önemli derecede (%5) daha iyidir. Türkşeker-1 ve 2 ile kaweerta arasındaki fark da Türkşeker-1 lehindedir. Şeker veriminde ise en yüksek verimi Türkşeker-1 sağlamasına rağmen kawepoly ve kaweerta ile aralarında önemli fark yoktur. Türkşeker-2'nin verimi ise Türkşeker-1 ve kaweertaya nazaran önemli derecede (%5) daha düşük olup kawepoly ile aralarında fark yoktur. 1976 yılında bu çeşitler ile yapılan mukayese denemeleri sonuçları sırasıyla pancar verimi, şeker oranı ve şeker verimi bakımından kaweerta'da 6110 kg/da, %16.14, 979 kg/da; Kawepoly 5990 kg/da, %16.64, 992 kg/da; Türkşeker-1 5980 kg/da %16.65, 995 kg/da; Türkşeker-2 5980 kg/da, %16.43, 979 kg/da'dır. Bu neticelere göre çeşitler arasında pancar verimi ve şeker verimi bakımından önemli bir fark da yoktur. Şeker varlığı açısından Türkşeker-1 ile Kawepoly arasındaki fark da önemli değildir. Türkşeker-2 ise kaweerta, kawepoly ve Türkşeker-1'e nazaran istatistik önemde daha az şeker varlığına sahiptir.

Karaman (1974) çekoslovakya'da 17 pancar çeşidi ile yaptığı çalışmalardan aşağıdaki neticeleri almıştır. Üç yıl boyunca en yüksek pancar verimi 5270 kg/da, yaprak verimi 2870 kg/da şeker verimi 974 kg/da olarak Dobrovicka A çeşidinden elde edilmiştir.

Değer çeşitlerden ortalama 4640-5220 kg/da pancar, 2730-3080 kg/da yaprak ve 875-928 kg/da da şeker elde edilmiştir. Belçika'da 6 lokasyonda 34 çeşit ile yapılan denemelerden en yüksek pancar verimi Zwannpoly'de 7626 kg/da, Monohill'de 7466 kg/da ve Kawogigapoly'de 7409 kg/da olarak bulunmuştur. Şeker verimi ise sırasıyla 1144, 1171 ve 1110 kg/da olarak tespit edilmiştir. Buna göre Zwannpoly çeşidi denemede en yüksek verimin elde edildiği çeşit olarak karşımıza çıkmaktadır (Roussell vd 1974).

DENEME YERİ, MATERYAL VE METOTLAR:

Deneme Yerinin Konumu

Deneme Ankara-Haymana karayolu üzerinde, İkizce Köyü yakınında Ankara Ziraat Fükeltesi Araştırma ve Uygulama çiftliğinde yapılmıştır. Çiftlik 39°40' kuzey enlem ve 32°39' doğu boylamları arasında bulunmakta ve deniz seviyesinden yüksekliği 1055 m olup Ankara'ya uzaklığı 45 km'dir.

Deneme Yerinin İklim Özelliği

İkizce-Haymananın uzun yıllık ortalama yağışı 350.8 mm, ortalama sıcaklığı 9.4 C° ve nisbi nemi %62.5'dir. Deneme yapıldığı yıl ortalama sıcaklık 9.3 C° ve nisbi nemi %64.6 olarak tespit edilmiştir. Deneme yılındaki iklim verileri ile uzun yıllık iklim verileri arasında fazla bir farklılık yoktur. Yalnız deneme yılı, yani 1985 yılında Ağustos ve Eylül aylarında hiç yağış kaydedilmemiştir. Halbuki uzun yıllık ortalamalardan bu ayların 10 mm'nin üstünde yağış aldığı bilinmektedir. Bu durum 1985 yılının ekstrem bir yıl olduğunu göstermektedir. Denemenin yapıldığı bölgede yağışların büyük bir kısmı kış ve ilkbahar aylarında düşmektedir.

Deneme Yerinin Toprak Özellikleri

Deneme yerine ait toprak analizi Tarım Orman ve Köyşleri Bakanlığı Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü (Ankara) laboratuvarında yapılmış olup (Talay, 1983) analiz sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Deneme Yerinin Toprak Analiz Sonuçları

Deneme Yeri	Profil (cm)	Satur. (%)	T.Tuz (%)	PH	Org.M. (%)	Kireç (%)	Tarla K. (%)	Solma N (%)
Haymana- İKİZCE	0-15	61.6	0.0602	7.87	1.876	18.24	34.44	21.72
	15-30	64.6	0.0516	7.99	1.876	21.82	36.02	22.80
	30-45	62.4	0.0506	7.96	1.876	23.76	37.26	23.42

Deneme yeri toprağının saturasyon yüzdezi bakımından killi-tınlı bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. PH 7.87-7.96 arasında olup PH bakımından toprağın yapısı hafif alkalidir. %18.24-23.76 oranında kireç ihtiva eden toprak, bu bakımdan fazla kireçli toprak sınıfına girmektedir. Deneme yeri toprağında %1.876 oranında organik madde bulunmakta ve bu açıdan toprak fakir topraklardan müteala edilmektedir. Total tuz %0.0602-0506 arasında bulunmakta ve toprakta herhangi bir tuzluluk problemi yoktur (Ülgen ve Yurtsever 1984).

Materyal

Denemede yeni üretim izni almış olta ve ekimi yapılmakta olan üç standard çeşit kullanılmıştır. Kullanılan çeşitler ve önemli özellikleri Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Denemede Kullanılan Materyalin Önemli Bazı Özellikleri

Çeşit Adı	Tipi	Usare Kalitesi	Öremlî Özelliği
KAWETINA	Z(Şekerce çok yüksek)	Çok yüksek	Yaprak Lekesine toleranslı
KAWERENTA	GK (Kökgövdesi verimi çok yüksek)	Orta	—
BELLA	N (Kökgövdesi verimi ve şeker oranı Normal)	Orta-Yüksek	—
EVA	E (Kökgövdesi verimi yüksek)	Orta	Mildiyö ve Kurağa Dayanıklı
KAWETENYA	E (Kökgövdesi verimi yüksek)		Orta - Yüksek
HILLESHOĞ NOMO	N (Kökgövdesi verimi ve şeker oranı normal)	Orta	Yaprak lekesine mukavim
KAWEERTA	E (Kökgövdesi verimi yüksek)	Çok Düşük	Yaprak lekesine hassas
KAWEPOLY	E (Kökgövdesi Verimi yüksek)	Düşük	Hastalıklara biraz dayanıklı
TÜRKŞEKER-1	Z (Şeker oranı yüksek verimi E tipinden az)	Çok yüksek	Yaprak lekesine hassas.

METOT

Tarla Denemeleri

Deneme 1985 yılında Ankara Ziraat Fakültesinin Araştırma ve Uygulama çiftliğinde tesadüf blokları deneme tertibinde dört tekerrürlü olarak kurulmuş, ekim 40 cm sıra arası mesafe ile yapılmıştır. Parsel boyutları 4m x4 mQ=16 m2 olup toplam araştırma alanı 10 60 m2'dir.

8 Mayıs 1985 tarihinde markör çekilip çapalarla sıralar açılarak tohumlar elle ve belli aralıklarla ekilmiştir. Ekilen sıralar hemen ayakla kapatılarak bastırılmıştır. Bütün parsellerde ekim bittikten sonra parseller üzerine merdane çekilmiştir. Ekimle birlikte dekara 20 kg hesabıyla bütün deneme alanına (DAP) diamonyumfosfat gübresi verilmiştir. Ekimden 15-20 gün sonra çıkış tamamlanmıştır. Bitkiler toprak yüzüne çıktıktan 10-15 gün sonra tekleme ve 1.çapalama yapılmıştır. Çıkıştan 30 gün sonra ikinci çapalama yapılmış, bunu takiben 15 gün sonra da mevcut yabancı otlar alınmıştır. Ekimden 30 gün sonra başlamak üzere çeşitli aralıklarla 7 defa sulama yapılmıştır. 2. çapadan sonra %26'lık amonyumnutrattan dekara 18 kg azotlu gübre verilmiştir. Ekimden hasada kadar geçen dönem içerisinde herhangi bir hastalık ya da zararlıya rastlanmadığı için ilaç-

lı mücadele yapılmamıştır. 25-30 ekim 1985 tarihleri arasında pancar beli ile hasat yapılmıştır.

KÜTLE VERİMİ

Değişik pancar çeşitlerinin kütle verimleri ile ilgili varyans analizi yapılmış, pancar çeşitleri arasındaki farkın önemli olduğu anlaşılmıştır. Yapılan Duncan testi kontrolünde değişik pancar çeşitlerinden elde edilen kütle verimlerine ait ortalama değerler ve hangi çeşitler arasındaki farkın önemli olduğu Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3'de görüldüğü gibi en yüksek kütle verimi Kaweerta çeşidinde 7725 kg/da, en düşük ise Kawepoly çeşidinde 6303 kg/da olarak bulunmuştur. Kawepoly ile kawetina ve Bella; Kawetina ile Bella, Eva ve Hilleshög nomo; Bella ile Eva ve Hilleshög nomo; Eva ile Hillesög nomo ve Kawatenya; Kawerenta ile kawetenya, Türkşeker-1 ve kaweerta Kawetenya ile Türkşeker-1 ve kaweerta; Kawetenya ile Türşeker-1 ve kaweerta; Türkşeker-1 ile kaweerta çeşitlerinden elde edilen ortalamaları arasındaki fark istatistik bakımından önemsiz bulunmuştur.

Kawepoly ile Eva ve Hilleshög nomo; Bella ile Kaweerta; Eva ile kawetenya ve Türkşeker-1 çeşitleri arasındaki fark istatistik olarak %5 seviyesinde önemlidir. Kawepoly ile kawerenta, kawetenya, Türkşeker-1 ve Kaweerta; Kawetina ile kawerenta, kawetenya Türkşeker-1 ve kaweerta; Bella ile kawetenya Türkşeker-1 ve kaweerta, Eva ile kaweerta; Hilleshög nomo ile Türkşeker-1 ve kaweerta çeşitleri arasındaki fark ise %1 seviyesinde önemli bulunmuştur.

Tablo 3. Değişik Pancar Çeşitlerinde Kütle Verimine Ait Duncan Testi

Çeşitler	Kütle Verimi (Kg/da)	6303	6596	6753	6963	6965	7371	7473	7653	7725
Kawepoly	6303	—	292	450	x 659	x 662	xx 1067 xx	xx 1170 xx	xx 1350 xx	xx 1422 xx
Kawetina	6596	—	158	367	369	775	878 x	1058 xx	1130 xx	xx
Bella	6753	—	209	211	617	720 x	900 xx	972 xx	xx	xx
Eva	6963	—	—	—	2	408	511	691 xx	763 xx	xx
H.Nomo	6965	—	—	—	—	406	509	668	760	xx
Kawerenta	7371	—	—	—	—	—	103	283	355	xx
Kawetenya	7473	—	—	—	—	—	—	179	252	xx
Türkşeker-1	7653	—	—	—	—	—	—	—	—	72
Kaweerta	7725	—	—	—	—	—	—	—	—	—

x) %5 seviyesinde önemli xx) %1 seviyesinde önemli

Pancar Verimi

Muhtelif pancar çeşitlerinde pancar verimi ile ilgili varyans analizi yapılmış, değişik çeşitler arasındaki farkın önemli olduğu anlaşılmıştır. Yapılan Duncan testi kontrolünde değişik pancar çeşitlerinden elde edilen pancar verimlerine ait ortalama değerler ve pancar verimi bakımından çeşitlerin hangileri arasındaki farkın önemli olduğu ise Tablo 4'de verilmiştir.

Pancar verimi kaweerta çeşidinde en yüksek 5628 kg/da ve kawepoly çeşidinde en düşük 4444 kg/da olarak bulunmuştur. Kaweerta ile kawepoly kawetenya, Hilleshög no-

mo, kawetina, Bella, kaweerta, Eva ve Türkşeker-1; Türkşeker-1 ile kawepoly; Eva ile Kawepoly; Kawerenta ile kawepoly çeşitleri arasındaki fark istatistik olarak %1 seviyesinde önemlidir. Türkşeker-1 ile Kawetinya ve Hilleshög nomo; Eva ile kawetinya ve Hilleshög nomo; Kawerenta ile Kawetinya ve Hilleshög nomo çeşitleri arasındaki fark istatistik bakımından %5 seviyesinde önemlidir.

Tablo 4. Değişik Pancar Çeşitlerinde Verime Ait Duncan Testi

Çeşitler	Pancar Verimi (Kg/da)	4444	4499	4519	4728	4756	4899	4903	4916	5628
Kawepoly	4444	—	55	75	285	312	xx 450	xx 460	xx 472	xx 1184
Kawetinya	4499		—	20	230	275	x 395	x 405	x 417	xx 1129
H.Nomo Kawetina	4519 4728			—	210	237	x 375	x 385	x 397	xx 1109
Bella	4756				—	28	166	175	187	xx 900
Kawerenta	4894					—	138	147	160	xx 872
Eva	4903						—	10	22	xx 734
Türkşeker-1	4916							—	12	724
Kaweerta	5628								—	712

x) %5 seviyesinde önemli, xx) %1 seviyesinde önemli

Türkşeker-1 ile kawetina, Bella, kawerenta ve Eva; Eva ile kawetina, Bella ve kawerenta; kawerenta ile kawetina ve Bella; Bella ile kawepoly, Kawetinya, Hilleshög nomo ve kawetina; Kawetina ile Kawepoly, kawetinya, Hilleshög nomo ve kawetina; Kawetina ile Kawepol, kawetinya ve Hilleshög nomo; Hilleshög nomo ile kawepoly ve kawetinya, kawetinya ile kawepoly çeşitleri arasında bulunan fark önemli değildir.

Dekara pancar verimi ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda araştırmacılar pancar veriminin çeşitten çeşite göre büyük farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Dekara pancar veriminin değişik çeşitlerde (Anonymous 1985) kawerenta'da 6690, Eva'da 5000 kg/da; Eva'da 7325, Türkşeker-1'de 5651 kg/da (Anonymous 1985); Kawerenta'da 5360, Kawetina'da 4110 kawerenta'da 5990, Türkşeker-1'de 4590 kg/da (Anonymous 1984); Bolz, Burba ve Oltmaun (1984) primo'da 7370, Carina'da 6590 kg/da; Kawerenta'da 5360, Türkşeker-1'de 4290 kg/da (Anonymous 1983); Bilgin (1980) Kaweceraply'de 5462, Türkşeker-1'de 4363 kg/da; Türkşeker 1'de 5330, Kawepoly'de 4840 kg/da (Tiryaki 1976) olarak bulmuşlardır. Araştırmacıların buldukları dekara pancar verimleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu durum denemelerin değişik iklim ve toprak şartları altında yapılmasından kaynaklandığı gibi değişik çeşit kullanılmasından da ileri gelmektedir.

Yaprak Verimi

Değişik pancar çeşitlerinde yaprak verimi ile ilgili varyans analizi yapılmış ve yaprak verimi bakımından yapılan varyans analizi sonucunda çeşitler arasındaki farkın istatistik olarak önemli olduğu anlaşılmıştır. Duncan testi ile yapılan kontrolde, değişik pancar çeşitlerinden elde edilen yaprak verimlerine ait ortalama değerler ve yaprak verimi bakımından ortalamalar arasındaki farkın hangi çeşitlerde önemli olduğu Tablo 5'de görülmektedir. En yüksek yaprak verimi kawetenya çeşidinde 2675 kg/da ve en düşük ise kawepoly çeşidinde 1859 kg/da olarak bulunmuştur. Kawetenya ile kawepoly, kawetina, Bella, Eva, Kaweerta, Hilleshög nomo ve kawerenta; Türkşeker-1 ile kawepoly, kawetina, Bella Eva, Kaweerta; Kawerenta ile kawepoly, kawetina ve Bella; Hilleshög nomo ile kawepoly, kawetina, Bella çeşitleri arasındaki fark istatistik olarak %1 seviyesinde önemlidir. Kawerenta ile Eva ve Kaweerta; Hilleshög nomo ile Eva ile kawerta çeşitleri arasındaki fark ise %5 seviyesinde istatistik olarak önemlidir.

Kawetenya ile Türkşeker-1; Türkşeker-1 ile Hilleshög Noma ve Kawerenta; Kawerenta ile Hilleshög nomo; Kaweerta ile Kawepoly, kawetina, Bella ve Eva; Eva ile kawepoly, kawetina ve Bella, Bella ile kawepoly ve kawetina; Kawetina ile Kawepoly çeşitleri arasında yaprak verimi bakımından bulunan farklar ise istatistik olarak önemlidir. Daha önce yaprak verimi üzerine yapılan çalışmalarda Karaman (1975) denediği 15 pancar çeşidinde yaprak verimini 2910-3350 kg/da, başka bir çalışmasında Dobrovicka A çeşidinde en yüksek verimi 2870 kg/da ve denemedeki diğer 16 çeşitte 2730-3090 kg/da olarak; Beengtsson (1978) denediği 8 pancar çeşidinde en yüksek yaprak verimini Solorave çeşidinde 3400 kg/da; Er (1984) ve İlisulu (1986) elde edilen pancar veriminin %30-40'ının yaprak verimi olduğunu bildirmektedirler.

Tablo 5. Değişik Pancar Çeşitlerinde Yaprak Verimlerine Ait Duncan Testi

Çeşitler	Yaprak Verimi 1859	1867	1997	2059	2097	2446	2477	2738	2975	
	(Kg/da)									
Kawepoly	1859	—	8	139	200	238	587	617	878	1115
Kawetina	1867	—	130	192	230	597	610	870	1107	
Bella	1997	—	62	100	449	480	740	977		
Eva	2059	—	38	387	418	678	915			
Kaweerta	2097	—	349	380	641	877				
H.Nomo	2446	—	30	292	528					
Kawerenta	2477	—	260	498						
Türkşeker-1	2738	—	237							
Kawetenya	2975	—								

x) %5 seviyesinde önemli, xx) %1 seviyesinde önemli

Şeker Varlığı

Şeker varlığı ile ilgili varyans analizi yapılmış, şeker varlığı bakımından çeşitler arasındaki farkın önemli olduğu anlaşılmıştır. Yapılan Duncan testi kontrolünde, değişik pancar çeşitlerinden elde edilen şeker varlığına ait ortalama değerler arasındaki farkın hangi çeşitlerde önemli olduğu Tablo 6'da verilmiştir. Bu tablonun incelenmesinden görüleceği gibi şeker varlığı bakımından en yüksek değer Kawepoly'de %19.89 en düşük değer ise Eva'da %17.73 olarak tesbit edilmiştir.

Daha önce yapılan çalışmalarda şeker varlığının çeşide ve iklim durumuna göre değiştiği belirtilmektedir. Değişik çeşitlerde şeker varlığı kawerenta'da %16.61, kawetina da %18.74 olarak bulunmuştur (Anonymous 1985). Bir başka çalışmada yine aynı çeşitlerde Kawetina'da %20.05, Eva'da ise %16.72 tesbit edilmiştir. Bolz, Burba ve Oltmann (1984) şeker varlığını Carina'da %17.86 ve Primo'da %17.02 olarak bulmuşlardır. Başka bir çalışmada (Anonymous 1983) şeker oranı kawetina'da %18.14 ve kawerenta'da %15.96 olarak tesbit edilmiştir. Bilgin (1980) ve Karaman (1975) yaptıkları araştırmalarda şeker oranını Kaweerta'da %15.20, kawepoly'de %15.68 Türkşeker-1'de %15.75, Dobrovicka A'da %17.26 şeklinde bulmuşlardır. Schmidt ve ark. (1976) ondo-kuz pancar çeşidiyle yaptıkları çalışmalarda Monohybrid 1'de şeker varlığını %16.30, Carpo'da %17.69; Tiryaki (176) Kaweerta'da %16.14, Kawepoly'de %17.86 ve Türkşeker 1'de de %16.65 olarak tespit etmişlerdir.

Şeker varlığı çeşitin genetik potansiyeline, ekim zamanına, gübrelerin verilme zamanı ve miktarına, gübre çeşitlerine göre değişmektedir. Günümüzde Türkiye'de ekimi yapılan çeşitlerde ortalama şeker varlığı bu araştırmada kullanılan çeşitlerin şeker varlığı ve daha önceki çalışmalarda değişik çeşitlerde bulunan şeker oranı arasında benzerlikler vardır.

Tablo 6. Değişik Pancar Çeşitlerinde Şeker Varlığına Ait Duncan Testi

Çeşit	Şek. Oranı (%)	17.73	18.27	18.40	18.67	18.75	18.78	18.94	19.22	19.89
Eva	17.73	—	x 0.54	xx 0.67	xx 0.94	xx 1.02	xx 1.05	xx 1.21	xx 1.49	xx 2.16
Türkşeker-1	18.27	—	—	0.13	0.40	0.48	0.51	0.67	0.95	1.62
Kawerenta	18.40	—	—	—	0.27	0.35	0.38	0.54	0.82	1.49
Kawetina	18.67	—	—	—	—	0.08	0.11	0.27	0.55	1.22
Kaweerta	18.75	—	—	—	—	—	0.03	0.19	0.47	1.14
Kawetenya	18.78	—	—	—	—	—	—	0.16	0.44	1.11
Bella	18.94	—	—	—	—	—	—	—	0.28	0.95
H.Nomo	19.22	—	—	—	—	—	—	—	—	0.67
Kawepoly	19.89	—	—	—	—	—	—	—	—	—

x) %5 seviyesinde önemli, xx) %1 seviyesinde önemli

Şeker Verimi

Şeker verimi ile ilgili varyans analizi yapılmış ve çeşitler arasındaki farkın önemli olduğu anlaşılmıştır. Yapılan Duncan testi kontrolünde, değişik pancar çeşitlerinden elde edilen şeker verimine ait ortalama değerler ve şeker verimi bakımından ortalamalar arasındaki farkın hangi çeşitlerde önemli olduğu Tablo 7'de görülmektedir. Tablo 7'de görüldüğü gibi değişik pancar çeşitlerinde en yüksek şeker verimi Kaweerta'da 1056 kg/da ve en düşük ise Kawetenya'da 844 kg/da olarak tesbit edilmiştir. Ancak çeşitler arasında şeker verimi bakımından bulunan farklar yalnızca Kaweerta çeşidi ile diğerleri arasında istatistik olarak önemli bulunmuştur. Diğer çeşitlerden elde edilen ortalama şeker verimleri arasındaki farklar ise istatistik olarak önemli değildir.

Yapılan araştırmalara göre dekardan elde edilen şeker verimi çeşidi yetiştirme şartlarına göre geniş bir varyasyon göstermektedir.

Tablo 7. Değişik Pancar Çeşitlerinde Şeker Verimine Ait Duncan Testi

Çeşitler	Şek. verimi (Kg/da)	844	866	869	881	882	898	899	900	1056
Kawetenya	844	—	22	25	37	38	54	55	56	xx 212
H.Nomo	866	—	—	3	16	16	33	33	34	xx 190
Eva	869	—	—	—	12	13	29	30	31	xx 187
Kawetina	881	—	—	—	—	1	17	18	18	xx 175
Kawepoly	882	—	—	—	—	—	16	17	18	xx 174
Türkşeker-1	898	—	—	—	—	—	—	1	1	xx 158
Kawerenta	899	—	—	—	—	—	—	—	1	xx 157
Bella	900	—	—	—	—	—	—	—	—	156
Kaweerta	1056	—	—	—	—	—	—	—	—	—

x) %5 seviyesinde önemli, xx) %1 seviyesinde önemli

Yapılan bir araştırmada dekara şeker verimi Kawerenta'da 1091, Kawetina'da 931, Eva'da 944 ve Türkşeker-1'de 780 kg/da olarak tesbit edilmiştir. (Anonymous 1985). Bir başka çalışmada ise (Anonymous 1984) şeker verimi Eva'da 923 ve Türkşeker-1'de 772 kg/da olarak bulunmuştur. Bolz, Burba ve Oltmann (1984) yaptıkları araştırmada şeker verimini Carida'da 1174 ve primo'da 1250 kg/da kaydetmişlerdir. Beengtsson (184) uzun süre yaptığı denemelerde (1973-82 arası) birim alana şeker verimini 841 kg olarak verilmektedir. Zocca (1977) en yüksek birim alan şeker verimini Monohill'de 1153 kg, en düşüğünü ise carpo'da 1025 kg olarak bulmuş, buna karşılık Tiryaki (1976) 1975 yılında Türkşeker-1'de şeker verimini 775 kg/da, 1976 yılında ise 995 kg/da olarak tesbit etmiştir. Bilgin (1976) ise muhtelif lokasyonlarda yaptığı araştırmalarda değişik değerler elde etmiştir, nitekim Adapazarında Monohill'de şeker verimi 1350, Eskişehir

de Kawegigamono'da 845 ve Hasankale'de 914 kg/da olmuştur.

Şekerpancarı tarımında önemli olan birim alandan elde edilen şeker miktarıdır. Ancak üretici, aynı zamanda dekardan fazla verim alarak gelirin fazla olmasını istemektedir. Fabrikalar ve ülke açısından düşünülecek olursa pancarda şeker varlığının yüksek olması ön planda gelmektedir. Fakat dekara pancar veriminin yüksek olması netice itibarıyla birim alan şeker veriminin de fazla olmasını temin edecektir. Bu durum da dikkate alınarak şekerpancarı üzerine çalışacakların yapacakları iş hem üreticinin hem de şeker sanayinin isteklerini gözönünde bulundurarak pancar ve dekara şeker verimi yüksek olan çeşitleri kombine etmektir. Yapılan bu çalışmada, kısa olmakla beraber denenen çeşitler, ekimi yapılan çeşitlere yakın veya biraz daha yüksek sonuçlar vermişlerdir. Denemede standard çeşit olarak kullanılan aynı zamanda Türkiye'de ekim yapılan Kaweerta'da şeker verimi 1056 kg/da, Kawepoly'de 882 kg/da iken denenen çeşitlerden bazıları olan Bella'da 900, Kawetina'da 881, kawetinya'da 844 kg/da olarak bulunmuştur. Daha önceki araştırmalarda göstermektedir ki, bu çeşitler ümitvar çeşitleridir.

KAYNAKLAR

- ANDONOV, D., 1982. A Study on Productivity and Techonological Qualities of Sugar Beet Cultivars. Field Crop Abstracts. vol 35 (6) 5380 S: 543.
- ANONİM, 1985. Tohum Islah ve Üretme A.Ş. Tescil Denemeleri Sonuçları, Ankara.
- , 1985. Tohum Islah ve Üretme A.Ş. Pancar Çeşit Denemesi, Ankara.
- , 1984. Tohum Islah ve Üretme A.Ş. Şeker Pancarı Deneme Sonuçları Ankara.
- , 1984. Tohum Islah ve Üretme A.Ş. Şeker Pancarı Deneme Sonuçları, Ankara.
- , 1983. Tohum Islah ve Üretme A.Ş. Şeker Pancarı Deneme Sonuçları, Ankara.
- , 1984. T.Ş.F.A.Ş. 1984 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- , 1983, F.O. LIHTS, World Sugar Statistics
- BEENGTSOON, A., 1984. Variety Trials of Sugar Beet. Field Crop Abstracts, vol 37 (1) 421 S: 52.
- , 1982. Variety Trial With Sugar Beet. Field Crop Abstracts. vol 35 (11) 9085 S: 924.
- , 1978. Variety Trials With Sugar Beet. Field Crop Abtrats, vol 31 (5), 3151, S: 334
- BİLGİN, Y., 1977-80. Pancar Çeşit Denemesi. 1977-80 Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı, S: 139.
- , 1980. Pancar Tohumu Verim Kontrol Denemesi. 1977-80 Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı, S: 137.
- , 1980. Şeker Pancarının 1977-80 Yıllarındaki Vegadatif Gelişme Özellikleri. 1977-80 Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı, S: 136.
- , 1975-76. Pancar Çeşit Denemesi. 1975-76 Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı, S: 25.

- BOLZ, G. ;BURBA, M.; OLTMANN. W., 1984. Fortschritte der Planzenzüchtung Beihefte zur Zeitschrift für Pflanzenzüchtung Advances in Plant Breeding, S: 80.
- DÜZGÜNEŞ, O.; KESİCİ, T.;GÜRBÜZ, F., 1983. İstatistik Metotları I. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, 861, Ders Kitabı: 229, Ankara
- ER, C., 1984. Nişasta ve Şeker Bitkileri. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 915, Ders Kitabı: 6, Ankara
- İLİSULU,K. 1986. Nişasta ve Şeker Bitkileri ve Islahı. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 960, Ders Kitabı: 279, Ankara.
- KARAMAN,L., 1974. National Variety Trials With Sugar Beet in 1971-73. 90 (11) 241-248 Cs, ru, en, de, 6 ref. Czechoslovakia.
- , 1975. Result of Public Variety Trials With Beet in 1972-74. 91 (12) 265-271-Cs, ru, en, de, 6 ref. Czechoslovakia.
- PARASHAR, K.S., 1975. Performance of Varieties of Sugar Beet. (Beta vulgaris L.) Under North Indian Conditions. 24 (12) 1039-1042 En, 4 ref. Agriç. Res. Inst. India.
- POUSSEL, N., v.d. 1974. Results of the Sugar Beet Variety Trials Carried out in Belgium From 1974 till 1976. 45 (2) 45-95 Fr,nl, en Belgium.
- POUSSEL, N v.d. 1974. Results of Sugar Beet Variety Trials in Begium in 1971-1973 No: 1, 1-42 Fr. Nl, en. Belgium.
- SCHMİDT, L. ;MRACKOVA, D.; JAROS, J., 1976 Cultivar Trials With Sugar Beet in 1975. 92 (3) 49-57 Cs, ru, en, de, 6 ref. Czechoslovakia.
- TALAY, A., 1983. Ankara Koşullarında Çeşitli Ekim Zamanı, Sıra Sırası ve Sıra Üzeri Mesafenin Kestane Turbunda (Raphanus Sativa L.) Kök Yumrusuna Etkileri, Doktora, Ankara.
- TİRYAKİ, C., 1976. Diploid Multigerm Şeker Pancarı Çeşidi Islahı. 1975-76 Şeker Enstitüsü Çalışma Yıllığı, S: 129.
- ÜLGEN, N. ;YURTSEVER, N., 1984. Türkiye Gübre ve Gübreleme Rehberi. 68-69. Ankara.
- ZOCAA. A., 1977. Investigation of the Agronomic Performance of Genetic Mono-germ Seed. 23 (314) 35-49 It, en, de.

FARKLI GELİR DÜZEYİNDEKİ AİLELERİN TASARRUF VE YATIRIMA YÖNELİK KARAR VERME BİÇİMLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yrd.Doç.Dr. Meltem BAYRAKTAR (1)

GİRİŞ

Bireyin ve ailenin amaçlarına ulaşmasında ve hayat seviyesinin belirlenmesinde, ekonomik kaynakların kullanımında izlenen yol önemli rol oynamaktadır.

Ekonomik kaynakların yönetimi işlemi, bireysel istekleri ve ihtiyaçları tesbit etmek ile kaynakların harcamalara ve tasarrufa dönüştürülmesi faaliyetlerini ihtiva eder (1).

Alineen parasal amaçlarına ulaşmasının yanısıra yetersiz kaynaklara sahip olmanın doğuracağı riski azaltmanın en etkili yollarından biri de tasarruf ve yatırım yapmaktır. Bir ailenin tasarrufa yönelik davranışları aile üyeleri arasından dengeleyici bir etkiye sahip olabilir. Aile üyeleri bir taraftan yaptıkları harcamalarla o andaki ihtiyaçlarını karşılarlarken, diğer taraftan tasarruf ve yatırım yoluyla gelecekteki amaçlarını ve isteklerini karşılayabilme imkanını yaratırlar (2,3).

Günümüzde herne kadar ekonomik şartlar (fiatlardaki ani değişimler yüksek enflasyon v.b.) ailelerin gelir yönetimi uygulamalarında değişikliklere neden olmuşsa da aileler için tasarruf ve yatırım önemini korumaktadır.

Ailede tasarruf kararlarının 3 farklı yönü olduğu söylenebilir. Birincisi mevcut gelirin harcanmasını engelleme, ikincisi belli bir miktar parayı biriktirme, üçüncüsü ise tasarrufu belli yerler için kullanma kararıdır (2).

Ailelerin tasarruf ve yatırıma karar vermelerinde gelir, öncelikle etkili olurken tasarrufun düzeyinde ailenin refah seviyesi konut sahibi olma ve eğitim durumu etkili olmaktadır (2,4,5,6).

Düzenli tasarruf etmenin düzensiz, ancak büyük miktarlarda tasarruf etmekten daha fazla birikim sağladığı bilinmektedir (7).

Ailenin mal varlığı, sahip olduğu ekonomik kaynakların bir amaç doğrultusunda yönetimine bağlı olarak artabilir. Ancak geleceğe yönelik amaç ve isteklerin gerçekleştirilmesine yönelik bir birikimin sağlanması, sürekli bir planlama, kontrol etme ve değerlendirmeyi gerektirir.

Aile ekonomisinde yapılan çalışmaların ortak önerileri, ailelerin tasarruf ve yatırıma mümkün olduğu ölçüde erken başlamaları ve düzenli tasarruf etme alışkanlığı kazanmalarını yönündedir.

Bu araştırma farklı sosyo-ekonomik şartlardaki ailelerin tasarruf ve yatırım yapma yollarını incelemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

(1) Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Yüksekokul Öğr. Üyesi

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ARAÇLARI

Araştırma bölgesi Ankara İli sınırları içindeki semtlerdir. Araştırmanın yürütüldüğü farklı sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerin seçiminde Devlet İstatistik Enstitüsünün verilerinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamına alınan fertler Hasköy, Balgat (düşük) Cebeci, Aydınlıkevler (orta), Çankaya ve Bahçelievler (yüksek) semtlerinde yaşayan aileler arasında rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Her gelir grubundan 100 aile alınarak araştırma toplam 300 aile üzerinde yürütülmüştür.

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen anket formunun Kasım 1988-Ocak 1989 tarihleri arasında ailelerde kadınlara karşılıklı görüşme yöntemi ile uygulanmasıyla elde edilmiştir.

Ailelerin tasarruf ve yatırıma karar verme biçimleri ile tasarruf ve yatırım yollarına gelir durumundan gelen farklılığın etkisi X^2 analizi ile test edilmiştir.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Araştırma Kapsamındaki Fertler Hakkında Genel Bilgiler:

Araştırma kapsamına alınan kadınların %43.0'ü ilkokul, %29.0'u yüksekokul, %28.0 i orta dereceli okul mezunudur (Çizelge 1).

Çizelge 1: Kadınların Gelir ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Gelir Durumu				Toplam			
	Düşük Sayı %	Orta Sayı %	Orta Sayı %	Yüksek Sayı %	Sayı	%		
İlkokul	91	91.0	33	33.0	5	5.0	129	43.0
Orta Dereceli Okul	7	7.0	35	35.0	42	42.0	84	28.0
Yüksek Okul	2	2.0	32	32.0	53	53.0	87	29.0
Toplam	100	100.0	100	100.0	100	100.0	100	100.0

Fertlerin eğitim durumu gelir düzeylerine göre incelendiğinde, düşük gelir grubundakilerin %91.0'inin ilkokul, %7.0'sinin orta dereceli okul, %2.0'sinin yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir. Orta gelir grubundakilerin %35.0'i orta dereceli okul, %33.0'ü ilkokul, %32.0'si yüksekokul mezunudur. Yüksek gelir grubundaki bireylerin ise %53.0'ü yüksekokul, %42.0'si orta dereceli okul, %5.0'i ilk okul mezunudur.

Kadınların %37.0'si 36-45, %29.0'u 26-35, %22.0'si 46 yaş ve üzeri, %12.0'si ise 25 yaş ve altındadır.

Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Yapma Durumları:

Orta ve yüksek gelir düzeyindeki ailelerin tamamının tasarruf ve yatırım yaptıkları, düşük gelir grubunda ise tasarruf ve yatırım yapanların oranının %77.0' olduğu bulunmuştur.

Yapılan araştırmalar aileler için parasal konulardaki en önemli problemin tasarruf edememe olduğu, tasarrufa karar verme ve tasarruf düzeyinde gelir, ailelerin varlık düzeyi ve aile özelliklerinin etkili olduğu bulunmuştur (2,8).

Godwin ve Carroll (9) tarafından yapılan araştırmada tasarruf ettiğini belirtenlerin kadınlarda %58.9, eşlerin de ise %41.1 olduğu bulunmuştur.

Davis ve Schumn (6) ise düşük gelir grubundaki ailelerin %70.0'nin hiç tasarruf etmediklerini, yüksek gelir grubunda ise tasarruf edenlerin oranının %21.0' olduğunu bulmuşlardır.

Foster ve Metzen (5) yaptıkları araştırmada gelir düzeyinin, ev sahibi olmanın tasarruf yapmada, ailenin mal varlığını arttırmada etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Yapma Öncesi Hazırlık Yapma Durumları:

Araştırma kapsamına alınan ailelerden yüksek gelir grubunda: yer alanların %88.0'i orta gelir grubundakilerin %76.0'sı, düşük gelir grubundakilerin ise %71.43'ü tasarruf ve yatırım öncesi hazırlık yapmaktadırlar (Çizelge 2).

Çizelge 2. Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Öncesi Hazırlık Yapma Durumları

Hazırlık Yapma	Düşük Gelir		Orta Gelir		Yüksek Gelir		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	55	71.43	76	76.00	88	88.0	219	79.06
Hayır	22	28.57	24	24.00	12	12.0	58	20.94
Toplam	77	100.00	100	100.0	100	100.0	277	100.0

Araştırma kapsamına alınan kadınları %29.86'sı tasarruf yapmadan önce arkadaş ve akrabalarına danıştıkları, %26.04'ü bu konuda kitap ve dergi okuduklarını %23.27'si faiz oranlarını karşılaştırdıklarını, 20.83'ü ise uzmanlara danıştıklarını belirtmişlerdir. (Çizelge 3).

Ailelerin tasarruf ve yatırım öncesi hangi hazırlık yollarını kullandıkları gelir durumuna göre incelendiğinde; düşük ve orta gelir grubundakilerin en yüksek oranda (%47.83, %32.47) bu konuda arkadaş ve akrabaları ile konuştuğu, yüksek gelir grubundakilerin ise bu yüksek oranda (%77.17) kitap ve dergi okudukları bulunmuştur. Orta ve yüksek gelir grubundaki ailelerin bütün yolları hemen aynı oranda kullandıklarını, düşük gelir grubundakilerin ise tasarruf yapmadan önce kitap ve dergi okumak, uzmanlara danışmak yollarını daha az seçip, arkadaş ve akrabalarına danışmaya ağrılık verdiklerini göstermektedir. Bu durum düşük gelir grubundaki bireylerin eğitim düzeylerinin diğer gelir gruplarına göre düşük oluşundan kaynaklanabilir.

Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Kararlarını Alma Biçimleri:

Tasarruf ve yatırım kararları ailelerin %68.95'inde eşler tarafından ortak olarak alınmaktadır. Tasarruf kararlarını tek başına aldığını belirten kadın oranı ise %14.08'dir. Ailelerin %16.97'sinde ise tasarruf kararları ailenin tüm fertleri tarafından alınmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 3. Ailelerin Gelir Durumu ve Tasarruf ve Yatırım Öncesi Kullandıkları Hazırlık Yollarına Göre Dağılımı

Tasarruf Öncesi Hazırlık Yolları	Düşük Gelir Sayı	%	Orta Gelir Sayı	%	Yüksek Gelir Sayı	%	Toplam Cevap Sayı	Sayı %
Faiz Oranlarını Karşılaştırmak	16	23.19	50	21.65	68	24.64	134	23.27
Kitap ve Dergi Okumak	11	15.94	64	27.70	75	27.17	150	26.04
Uzmanlara Danışmak	9	13.04	42	18.18	69	25.00	120	20.83
Arkadaş ve Akrabalarla Konuşmak	33	47.83	75	32.47	64	23.19	172	29.86
Toplam Cevap Sayısı	69	100.0	231	100.0	276	100.0	576	100.0

S.D. 6 $X^2 = 22.9085$ $P < 0.01$.

Çizelge 4. Ailelerin Gelir Durumu ve Tasarruf ve Yatırım Kararlarını Alma Biçimlerine Göre Dağılımı

Karar alma	Düşük Gelir Sayı	%	Orta Gelir Sayı	%	Yüksek Gelir Sayı	%	Toplam Sayı	%
Kendim	9	11.69	17	17.00	13	13.0	39	14.08
Eğimle Birlikte	55	71.43	58	58.00	78	78.0	191	68.95
Ailenin Diğer Fertleriyle Birlikte	13	16.88	25	25.0	9	9.0	47	16.97
	77	100.0	100	100.0	100	100.0	277	100.0

S.D:4 $X^2 = 12.4333$ $P < 0.05$

Konu gelir durumu açısından incelendiğinde; her üç gelir grubunda da tasarruf ve yatırım kararlarını eşleriyle birlikte aldıklarını belirten kadınların oranı, diğer karar alma biçimlerini belirtenlerin oranından fazladır. Yüksek gelir grubundaki kadınların %78.0'i düşük gelir grubundakilerin %71.43 ü, orta gelir grubundakilerin %58.01 tasarruf ve yatırım kararlarını eşleri ile birlikte almaktadırlar. Tüm aile fertlerinin bu kararlarını birlikte aldığını belirtenler en yüksek oranda orta gelir grubundaki kadınlar olup %25.0'dır. Tasarruf ve yatırım kararlarının alınma biçimi ile gelir durumunun, ilişkisinin istatistik yönden anlamlı olduğu bulunmuştur ($P < 0.05$).

Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Yapma Konusunda En Fazla Zaman ve Enerji Harcayan Kişi

Tasarruf ve yatırım konusundaki ailelerin %40.43'ünde eşler eşit ölçüde %40.07'sinde daha çok erkek, %19.50'sinde ise daha çok kadın zaman ve enerji harcanmaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Ailelerin Gelir Durumu ile Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Yapmalarında En Fazla Zaman ve Enerji Harcayan Kişiyne Göre Dağılımı

En Fazla Zaman ve Enerji Harcayan Kişi	Düşük Gelir Grubu		Orta Gelir Grubu		Yüksek Gelir Grubu		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Daha Çok Kendim	20	25.97	17	17.0	17	17.0	54	19.50
Eşimle Eşit Ölçüde	17	22.08	50	50.0	45	45.0	112	40.43
Daha çok Eşim	40	51.95	33	33.0	38	38.0	111	40.07
Toplam	77	100.0	100	100.0	100	100.0	277	100.0

S.D.4 $X^2 = 18.4477$ $P < 0.01$.

Konu, ailelerin gelir durumu açısından incelendiğinde, düşük gelir grubundaki kadınların %51.95'i ailelerinde tasarruf ve yatırım konusunda daha çok eşlerinin, %25.97'si daha çok kendilerinin, %22.08'i ise eşleriyle eşit ölçüde zaman ve enerji harcadıklarını belirtmişlerdir.

Orta ve yüksek gelir grubundaki ailelerde ise, eşlerin tasarruf ve yatırım konusunda eşit ölçü zaman ve enerji belirtenlerin oranı (%50.0, %45.0), kadın ya da erkeğin bu konuda daha çok zaman ve enerji harcadığını belirtenlerin oranından fazladır. Bu durum orta ve yüksek gelir düzeyindeki ailelerin eğitim düzeylerinin düşük gelir düzeyindeki ailelere göre daha yüksek olması sonucu, eşlerin bu konuda daha fazla ortak karar alma eğiliminde olmalarından kaynaklanabilir. Gelir düzeyleri arasındaki farkın istatistik yönden de anlamlı olduğu bulunmuştur ($P < 0.01$).

Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Yapma Nedenlerinin Önem Dereceleri:

Araştırma kapsamına alınan kadınlar tasarruf ve yatırım yapmalarının sebepleri olarak birinci derecede (%44.40) ve ikinci derecede (%45.13) geleceklerini güvence altına almayı göstermişlerdir. Üçüncü derecede önemli olan neden ise %64.98 oranı ile gelirlerini arttırmaktır (Çizelge 6).

Çizelge 6. Ailelerin Gelir Durumları Tasarruf Ve Yatırım Yapma Nedenlerinin Önem Derecelerine Göre Dağılımı

Tasarruf ve Yatırım Nedenleri	Gelir Durumu									Toplam		
	Düşük n= 77			Orta n= 100			Yüksek n=100			n= 277		
	1 ⁰	2 ⁰	3 ⁰	1 ⁰	2 ⁰	3 ⁰	1 ⁰	2 ⁰	3 ⁰	1 ⁰	2 ⁰	3 ⁰
Geleceğimi Güvence Altına Alma	48.05	46.75	5.20	30.0	47.0	17.0	50.0	42.0	8.0	44.40	45.13	10.4
Çocuklarının Geleceği İçin	32.47	35.06	32.47	45.0	39.0	16.0	42.0	40.0	18.0	40.43	38.27	21.30
Gelirimi Arttırmak İçin	22.08	16.88	54.54	30.0	10.0	60.0	14.0	13.0	73.0	22.02	13.0	64.90

Ailelerin tasarruf ve yatırım yapma nedenlerinin önem dereceleri gelir durumuna göre incelendiğinde düşük ve yüksek gelir grubundakiler tasarruf ve yatırımlarının en önemli nedenlerinin geleceklerini güvence altına almak olduğunu belirtirken (%48.05, %50.0), orta gelir grubundakiler en önemli nedenin çocuklarının geleceği olduğunu belirtmişlerdir.

Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Yapma Yolları

Araştırma kapsamına alınan kadınların tasarruf ve yatırım yapma yolları gelir durumlarına göre incelendiğinde; düşük gelir grubundakilerin en yüksek oranda (%51.93) altında yatırım yaptıkları, orta ve yüksek gelir grubundakilerin en yüksek oranda (%25.17), %20.23) banka hesabına sahip oldukları görülmektedir (Çizelge 7).

Düşük gelir grubundaki ailelerde tasarruf yolu olarak banka hesabına sahip olanlar %18.27 ile ikinci sırayı almaktadır. Orta ve yüksek gelir grubunda ise altın sahibi olmak tasarruf ve yatırım yolu olarak ikinci sırayı almaktadır. Orta gelir grubundakilerin %24.48'i yüksek gelir grubundakilerin %17.5'i altına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Gelir düzeyi yükseldikçe altının bir tasarruf ve yatırım yolu olarak kullanılma oranı azalmaktadır. Düşük ve yüksek gelir grubunda arsa sahibi olmak (%10.58, %14.09), orta gelir grubunda konut kooperatiflerine (%9.44) katılmak üçüncü sırayı almaktadır.

Çizelge 7. Ailelerin Gelir Durumu, Tasarruf ve Yatırım Yapma Yollarına Göre Dağılımı

Tasarruf ve Yatırım Yapma Yolları	Gelir Durumu		Gelir Durumu		Gelir Durumu	
	Düşük n= 77 Cevap Sayısı	Orta n= 100 %si	Cevap Sayısı	Yüksek n= 100 %si	Cevap Sayısı	%si
Banka Hesabı	19	18.27	72	25.17	89	20.23
Hisse Senedi	2	1.92	22	7.69	47	10.68
Hayat Sigortası	6	5.77	21	7.34	35	7.95
Boş Arazi	11	10.58	22	7.69	62	14.09
Kıralık Ev	7	6.73	33	11.54	46	10.45
Altın v.b.	54	51.93	70	24.48	77	17.5
Antika	2	1.92	8	2.80	22	5.0
Değerli Koleksiyonlar	2	1.92	8	2.80	15	3.41
Konut Kooperatifi	1	0.96	27	9.44	38	8.64
İşverenler Kar Ortaklığı	-	-	3	1.05	9	2.05
Toplam Cevap Sayısı	104	100.0	286	100.0	440	100.0

S.D.8 $\chi^2 = .9538$ $P < 0.01$

Hisse senedine sahip olduğunu belirtenler en yüksek oranda yüksek gelir grubunda olup (%10.68) bunu orta gelir grubu (%7.69) izlemektedir. Düşük gelir grubunda ise bu oran %1.92'dir.

Hayat sigortasını bir tasarruf yolu olarak kullananlar yüksek gelir grubunda %7.95, orta gelir grubunda %7.34, düşük gelir grubunda %5.77'dir. Kıralık evi olanlar en yüksek oranda orta gelir grubunda olup %11.54'dür. Antika ve değerli koleksiyonu bir yatırım yolu olarak kullananların oranı yüksek gelir grubunda (%5.0, %3.41) diğer gelir gruplarında yüksektir. İş verene kâr ortaklığı olduğunu belirtenler yüksek gelir grubunda %2.05, orta gelir grubunda %1.05'dir. Düşük gelir grubunda ise iş verene kâr ortaklığı olan bulunmamaktadır.

Araştırma sonuçları düşük gelir grubundakilerin sırasıyla altın (%51.93) ve banka hesabını (%18.27), orta gelir grubundakilerin gayri menkul (%28.67), banka hesabını (%25.17) ve altın (%24.48), yüksek gelir grubundakilerin ise gayri menkul (%33.18), banka hesabı (%20.23) ve paraya çevrilebilir değerler. (%18.63) tasarruf ve yatırım yolu olarak kullandıklarını göstermektedir. Tasarruf ve yatırım yapma yolları ile gelir düzeyi arasındaki ilişki istatistik yönden de önemlidir ($P < 0.01$).

SONUÇ

- Araştırma kapsamına alınan ailelerden orta ve yüksek gelir düzeyindekilerin tamamı, düşük gelir düzeyindekilerin ise yarısından fazlası tasarruf ve yatırım yapmaktadırlar.
- Düşük ve orta gelir düzeyindeki aileler, tasarruf ve yatırım öncesi hazırlık yolu olarak en fazla arkadaş ve akrabalarına danışma, yüksek gelir grubundakiler ise kitap ve dergi okumayı seçmektedirler.
- Ailelerin yarısından fazlasında tasarruf ve yatırım kararları eşler tarafından ortak olarak alınmaktadır.
- Tasarruf ve yatırım konusunda eşlerin eşit ölçüde zaman ve enerji harcadığı aileler ile erkeklerin tek başına daha çok zaman ve enerji harcadığı ailelerin oranı eşittir.
- Gelir düzeyi yükseldikçe erkeklerin yalnız başlarına tasarruf ve yatırıma zaman ve enerji harcamaları azalmaktadır.
- Ailelerin tasarruf ve yatırım yapmalarının en önemli nedeni geleceklelerini güvence altına almaktır.
- Ailelerin en yaygın olarak kullandıkları tasarruf ve yatırım yolları altın, gayri menkul ve banka hesabıdır.
- Gelir düzeyi düşük olan aileler altına daha fazla yatırım yapmaktadırlar.
- Gelir düzeyi yükseldikçe gayri menkule yatırım yapanların ve banka hesabı olanların oranı artmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Oppenheim, I. The Family As Consumer, The Macmillan Company, New York. 1969.
- 2.
3. Hefferan, C. Determinants and Patter of Family Saving Home Economics Research Journal 1982. 11 (1) 47-55.
4. Rice, A.S., Tucker, S.M. Family Life Management Macmillan Publishing Company, New York. 1986.
5. Carrol, M.S. The Working Wife and Her Family's Economic Position. Monthly Labor Review 85, 366-374. 1962.
6. Foster, A.C., Metzen, E.J. Wifes Earnings and Family Net Worth Position, Home Economics Research Journal 10 (2) 192-202. 1981.
7. Davis, E.P., Schuma, W.R. Savings Behavior and Satisfaction With Savings: A Comparison of Low-And High Income Group S. Home Economics Research Journal 15 (4) 247-256.
8. Nickel, P., Rice, A.S. Tucker, S.P. Management in Family Living. John Wiley and Sons Inc U.S.A. 1976.
9. Pilliams, F.L., Deck, P.Z. Financial Problems of Urban Families. Home Economics Research Journal 4 (3) 1985-196. 1976.
10. Carroll, D.D. Financial Management Attitudes and Behaviour of Husbands and Wives. Journal of Consumer Studies and Home Economics 10 (1) 77-96. 1986.

TÜRKİYE'DE ŞEHİRE İNTİBAKI ENGELLEYEN SEBEPLER

Dr. Kemâl GÖRMEZ

Şehre intibak, köyden şehre göçenlerin şehirde şehirli ile uyum içinde yaşayabilmesidir. Konuya girmeden önce intibakla karıştırılan bütünleşme kavramını inceleme dışı bıraktığımızı belirtmek istiyoruz.

Şehre intibakla şehirle bütünleşme farklı kavramlardır. Ancak, intibak ile bütünleşme arasında kesin çizgilerle bir ayrım yapmakta mümkün değildir. Köyden şehre gelenlerin hangi noktalarda şehirle bütünleştiğini, hangi noktalarda şehre intibak ettiğini ayırmak oldukça güç bir problemdir. Yalnız şunu belirtmek mümkündür. Ülkemiz şehirlerinde bütünleşme şimdiye kadar az görülen bir olgudur. Ancak şehre intibak mümkün olmaktadır. İntibakın da tam anlamı ile gerçekleştiğini söylemeyiz. İkinci kuşaktan itibaren maddi kültür öğelerinde başlayan intibak, göçün yoğunluğu karşısında çok küçük oranlarda kalmaktadır. Genelde, ülkemizde intibaksız kitleler grubu şehirlerimizde hakimdir.

Pek çok sebep sayılabilmekle birlikte, biz intibaksızlık sebeplerini üç ayrı başlık altında incelemeyi düşünüyoruz. Birincisi, şehre göçedenlerin kültürünün intibaksızlığa sebep olması hali, ikincisi, şehrin yapısı ve kurallarının intibaksızlığa yol açması, üçüncüsü ise, şehrin mevcut kültürel yapısının intibaka engel olması.

A. Şehre Göç Edenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı:

Kültür; sanat, ilim, teknoloji, felsefe gibi sahaları ile sosyal teşkilatları ve bunun şekil ve kaideleri, bir kelime ile bütün hayat tarzını ifade eder (1).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün ülkelerde sanayileşme hızı artmıştır. Sanayileşmiş ülkeler, sanayileşmenin maddi faydaları yanında kültürlerinin de muhafaza edileceğini ümit etmişler, fakat, ümitlerinin bir ütopyadan ibaret olduğunu kısa sürede görmüşlerdir. Teknolojik gelişme ve üretim tarzındaki değişimler ve buna bağlı olarak şekillenen toplum yapısı kültürün birçok ögesi üzerinde yıpratıcı etkileri de beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde sanayileşme süreci 1950'li yıllardan sonra hızlanmıştır. Buna paralel olarak çok hızlı bir sosyo-kültürel değişime gözlenmiştir. Bu değişme önümüzdeki yıllarda da sürecektir. Şehirleşme hızının artması da değişmeyi hızlandırmaktadır. Ama sosyo-kültürel değişimin tam kontrole imkan vermemesi (2) ve şehirleşme hızının sanayileşme hızından yüksek oluşu da büyük şehirlerimizde yoğun intibaksızlık problemleri ortaya çıkarmıştır.

(1) Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışması, DPT-SPD Yay., Ankara 1983, s.1.

(2) Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu, a.g.e, s.502.

Sanayileşme-şehirleşme-sosyo-kültürel değişme sürecinde ülkemiz şehirleri genişleyip, kozmopolitleşirken, şehire yeni gelenlerin kültürel yapıları şehir yapısına aykırı ve o yapı ile kaynaşamayacak özellikler göstermektedir. Şehir ve köylerdeki kültürel yapı birbirinden uzak nitelikler arz etmektedir. Bu durum ise intibakı engellemektedir.

1. Geleneksel Kültürlerin Şehir Kültürü İle Çatışması

Kültür, kuşaklar boyunca cemiyetin kazandığı hayat tecrübelerinin birikimi ile oluşan bir üründür. Çeşitli normların, müesseselerin ve ferdi davranış biçimlerinin bir araya gelmesi ile oluşur. Bunlar aynı zamanda ferdin çevresi ve cemiyetle ilişkisi ve intibakını sağlayan şeyler. Kültür dinamik bir karaktere sahip ve sürekli olarak değişiyor (3). Ama değişim hızı köy ve şehirde birbirinden farklı. Aynı kültürlerin karşılaştığı şehirde zamanla bütün kültürlerden farklı ve hepsinden de bazı değerler almış yeni bir kültürel yapı ortaya çıkıyor. Buna "gecekondu kültürü" denilmektedir. Şehirli dolduran köylüler, şehir kültürünü kaypaklıkla, "gavurluk"la suçluyorlar (4).

Şehirli bürokrat, hayat tarzına ve düşünce yapısına aykırı göçmeni hor görüyor ve şehire gelmesinin engellenmesini istiyor.

Türkiye'de gecekonducularda yaşayanlar, şehire köy ve kasaba yaşantılarını kısaca köy havasını getiriyorlar. Bu kültür şehir kültürü ile karşılaşıyor ve bir süre sonra farklı bir kültür oluşuyor (5).

Bazı araştırmalar gecekonducuların geleneksel sektör oluşturduklarını, kırsal davranış biçimlerinin, tutumların ve değerlerin buralarda devam ettiğini belirtiyor. Bu devamlılığı sağlamada ailenin rolü büyüktür. Aile gecekonduca, şehire gelişin ilk yıllarında köydeki konumunu sürdürüyor, giyim kuşam geleneksel izler taşıyor, ailede otorite değişmiyor (6).

Şehire göçedenler, köyde sahip oldukları geleneksel davranışları şehirde de sürdürmek eğilimindedirler. Namus anlayışı, kadınların giyim, kuşam ve davranışları, kadının şehirde yaptığı işler ve eski alışkanlıklar konusunda gecekonduca duyarlıdır. Kırda ilişkilerin yoğunluğu da eski davranış biçimlerinin devam ettirilmesini sağlamaktadır (7).

Şenyapılı, Gültepe'de yaptığı araştırmada nüfus %77'sinin "memleket"i ile mektuplaştığını, %75'inin "memlekete" gidip geldiğini belirtmektedir (8). Şehire göçün ilk yıllarında, "işlere yardım" "yiyecek hazırlığı" sebebiyle köye gidip gelenler çoğunluktadır. Ancak daha sonraki yıllarda köye ziyaret için gidilmektedir (9). Köyle bu tip bağlantılar eski kültürlerin devam ettirilmesinde önemli faktörlerden biri sayılabilir.

Eski kültürlerini devam ettiren bu kesim şehirliyle kolay kolay yakınlaşmamaktadır. Gecekonducularda mahalli grupların, dağılmadan ve aralarına yabancı unsur sokmadan kurmuş oldukları küçük mahalleler, mahrem yakın münasebetlerin devam etmesini sağlamış, grup ve cemaat havasını devam ettirmiştir (10). Bu grupların sosyo-kültürel değiş-

(3) Şenyapılı, (Ö), a.g.e., s.72.

(4) Heper, a.g.e., s.52.

(5) Keleş, 100 Soruda Şehirleşme Konut Gecekondu.. s. 196.

(6) Heper, a.g.e., s. 53-54-55.

(7) Sencer, a.g.e., s. 285.

(8) Şenyapılı, (T), a.g.e., s. 158.

(9) Kartal, Ekonomik ve Sosyal Yönleri ile Kentleşme, s. 233.

(10) Yörük, Turhan, Gecekonducular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-kültürel Özellikleri, İm.İs.Bak.Yay. Ankara 1965, s.36.

meye karşı mukavemeti olduğu için kültürlerini değiştirmeleri veya kültürlerinin değişmesi güç olmakta veya uzun zaman almaktadır. Gecekonuda, köy kültürünün ve değerlerinin devam ettiği ve bunlara saygı gösterenlerin çoğu dikkat çekmektedir. Türk köylüsünün kişiliğini, ailesi, etkin grubu, dini ve mezhebi şekillendirir (11). Köydeki bu kişilik büyük ölçüde şehirde de devam eder. Çünkü hemşeriler hemen hemen aynı bölgelere yerleşmektedirler. Şehirlerde hemşerilik kavramı geniş algılanmaktadır. "Şehirlerde hemşeriler yalnızca aynı köyden olanlar değil, aynı kazadan, aynı vilayetten, hatta bazen aynı dinden olanlardır" (12).

Özellikle etnik ayrılıkların yoğun olduğu gecekondu bölgelerinde hemşerilik bağıının güçlü olması bu cemaatleri kendi içine kapalı tutmakta ve zaman zaman şehir kültürü ile çatışmaya itmektedir.

Türk toplumu özellikle de büyük şehirleri giderek zıtlaşan iki ana gruplaşma süreci içindedir. Toplumun bir kesimi kültür ve değer sistemleri açısından batılılaşırken, diğer kesimleri geleneksel kültürlerini mahafaza etmeye çalışmaktadırlar. Aynı yörelerden gelenler aynı yerlerde yerleşerek şehir çevresinde kendi içine kapalı "kültür adacıkları" oluşturmaktadırlar. Herhangi bir mahalle ya da semt ölçeğinde olan bu adacıklar o insanların terkettikleri yörelerin küçük modeli olmaktadır (13). Böylece Erzurumlular, Yozgatlılar, Çorumlular, görünürde Ankara, İstanbul'da ama gerçekte herbiri kendi "memleketlerinde" yaşamaktadırlar. Böylece şehir hayatının getirdiği güçlüklerle ve bilinmezliklere karşı bir sosyal dayanışma sistemi harekete geçmekte, fakat bu durum aynı zamanda o insanların şehire intibaklarının önemli engellerinden biri olmaktadır.

Toplumun dış dünya ile bağlantısı şehirler aracılığıyla olmaktadır. Geniş anlamda kültür ilişkileri de büyük şehir süzgecinden geçmektedir. Batı dünyası ile olan ekonomik ve sosyal ilişkilerin özelliklerine uygun olarak ithal edilen kültür unsurları büyük şehirlerden toplumun her yanına dağılmaktadır (14). Ancak bu kültürle ilk karşılaşılacak ve kabullenen eski şehirliler nüfus olduğu için eski kültürlerle yeni kabulüne başlanan batı kültürünün arası açılmaktadır.

Türkiye, tarım toplumundan, sanayi toplumuna, "ümme'ten, "millet'e altmış yıl içinde geçmeye uğraşmıştır. Toplumsal dönüşümün hızı çok yüksektir. Bu hız her toplumda görülen problemleri ve farklılıkları bizim toplumumuzda uçlara doğru savurmuş ve toplumu birarada tutacak ortak kültürel payandaların gücünü zayıflatmıştır. Farklılıklara rağmen bütünlüğü sağlayan ortak kültürel değerlerin zayıflığı, ilişkileri kopma noktasına getirmiş ya da asgari düzeyde dondurmuştur. Aile anlayışından, müzik anlayışına kadar hemen her konuda birbirine reddeden, kültür grupları, birarada yaşamalarını gerektiren çok az kültürel değerlere sahip bir biçimde ama aynı şehirde mecburi olarak yaşamak durumunda kalmıştır (15). Türkiye genelinde var olan bu mesele büyük şehirlerde daha da yoğun yaşanmaktadır.

---

(11) *Karpat, a.g.e., s.108.*

(12) *Karpat, a.g.e., s. 108-109.*

(13) *Öktem, A. Nuri, "İkili Kültürel Yapıdan Kültür Bütünleşmesine" Bir Yerel Yönetim Öyküsü, ed. Koral Göymen, Ankara, 1983, s.226.*

(14) *Tolan, Barlas, Çağdaş Toplumun Bunalmı, Anomi ve Yabancılaşma, AİTİA Yay., Ankara, 1983, s.265.*

(15) *Öktem, a.g.e., s.225.*

2. İktisadi Yetersizlikler

Ülkemizde sanayileşme ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmaya başlamıştır. Sanayileşmeye paralel olarak ve sanayileşme hızından daha yüksek oranda, köylülerin topraktan kopup şehirlere göçü başlayınca, şehirlerde fakir grupların durumu yeni bir boyut kazanmıştır. "Gözlemciler güvenceli uzmanlaşmış işlerin sanayi ve teşkilatlar da yeterince gelişmiş olduğu toplumlarda "çevre" işlerde kalan, başkalarından daha kolay iş değiştiren, belki daha da önemlisi geleneksel köy çevrelerindeki güvence mekanizmalarının da kaybolduğu ortamda şehirlerdeki göçmenler, kendilerine has uyumlar ya da meseleler doğurmuşlardır" (16).

Göçeden nüfusun şehirde karşılaştığı en temel güçlük işsizlik ve geçim sıkıntısıdır. Şehirde halledilmesi gereken en temel problem gecekondulu için budur. Şehirin sunduğu iktisadi imkanlar ise sınırlıdır. Geniş ölçüde kırdan veya geçerliliğini yitiren uğraşlardan kaynaklanan daha doğrusu tarımsal uğraşlar ve geleneksel etkinlikler alanında kabiliyet kazanmış olanların şehirlerde endüstri alanında ve nitelik gerektiren hizmet alanlarında kolayca iş sahibi olabilmesi hele hele hizmet alanlarında geçimlik ücret elde etmeleri mümkün olmamaktadır (17). Şehire gelenler kısa sürede iş bulmakta güçlük çekmektedirler. İş bulmada kasaba ve şehir kökenliler biraz daha şanslı olmalarına rağmen, onlar dahi zorlanmaktadır.

İkinci bir husus şehire göçedenlerin çoğunun ilk işe işçilikle başladığıdır. Sencer, İstanbul'da yaptığı bir araştırmada geçimini ilk olarak işçilikle sağlayanların, öteki işgüç gruplarına göre %67.8'le çoğunluğu oluşturduklarını belirtmektedir (18). Bunu uzmanlaşmayı gerektirmeyen işler izlemektedir.

Türkdoğan'da Erzurum gecekondulu bölgelerinde yaptığı bir araştırmada "gecekondulu ailelerinin gelir dağılımının oldukça dramatik bir tabloyu ortaya koyduğunu" belirtmiştir (19). Yine bu araştırmada gecekondulu ailelerinin borç alarak hayatlarını sürdürdükleri ve normal şekilde beslenemedikleri belirtilmektedir. "Gecekondulu aileleri yoksulluk içinde yaşarlar, çoğu aileler günlük, aylık kazançlarını "boğaz derdi" için yetiştiremezler" (20). ve yıllarca ev eşyası alamayıp, giyeceklerini genellikle "bit pazarı"ndan temin ederler.

"Portakal sandıklarından yapılmış ve üzerine mitil atılmış kerevetimsi bir konya hem yatak hem de oturmak için kullanılır. Zemindeki topraktan veya gelişi güzel çakılmış tahta aralıklardan sızan soğuk ve nemden bu suretle korunmaya çalışırlar. Elbiseleri ise duvarda iki çivi arasına gerilen kalınca bir ipe asılır. Bazan da evin herhangi bir direğindeki bir iki çivi bu iş için kullanılır" (21). Türkdoğan, Erzurum gecekonduları için böyle bir ekonomik tablo çiziyor.

---

(16) Kıray, Mübeccel, *Toplumsal Değişme ve Kentleşme*, s.62-63.

(17) Sencer, a.g.e., s.215.

(18) Sencer, a.g.e., s.218.

(19) Türkdoğan, Orhan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üç Dal Neş. İstanbul 1982, s.82.

(20) Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, s.86.

(21) Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, s.86.

Bu tablo daha uzatılabilir. Ayrıca büyük şehirlerimizin güzide birkaç semtinin lüks ve ihtişamının ve tüketim eğiliminin bu insanlar tarafından izlendiğini görüyoruz. TV yayınları, reklamları ve zengin kesimlerin yaşantılarından kesitleri ile lüksü, ihtişamı gecekonduluya izletmektedir. Bütün bunlar göçedenlerin yaşantılarından memnuniyetlerini bitirmekte ve sosyo-kültürel problemler doğurmaktadır.

İçerisinde yaşanan çevre ile uyum kurabilmenin yolu belirli bir gelir düzeyine ulaşma ile bağlantılıdır (22). Yukarıda belirttiğimiz araştırma dışında pek çok araştırma da gecekonduların ekonomik durumunun pek iyi olmadığını göstermektedir (23). Ama bu insanların halen gecekonduda yaşamaya devam etmelerinin sebebi şehirde, köyden daha iyi durumda olmalarıdır. Göreli zenginliğin kısa sürede "isyan" ve "çatışmaları" engellenmesine rağmen, yine de şehirde uyumsuz davranışlara rastlanılmaktadır.

Kır kökenli şehir nüfusu, şehirdeki fırsatlardan, imkanlardan, hizmetlerden yararlanacak bir gelir elde edemiyor. Bu durumda şehirin sunduğu hizmetlerden yararlanamayan nüfusun şehirle bütünleştiği veya intibak ettiği söylenemez (24).

Şehire intibak, sadece şehirde yaşamak olarak algılanamaz. Meselâ kapıcılar, zaman zaman şehirlerin en mutena semtlerinde oturmalarına rağmen, sosyo-kültürel yapıda şehirle en az bütünleşmiş, şehire en az itibak etmiş kimselerdir. İntibakı veya bütünleşmeyi salt şehirselleşmiş olarak nitelenen bir işte çalışmak değil, ayrıca bu işten yeterli gelir elde etmek diye tanımlamak da gerekmektedir (25).

Yeterli gelir elde edemeyen göçmenin, kaderinde "yoksulluk ateşten bir çember" gibidir. Bu çemberin dışına çıkamaz ve yoksulluğu hayatının bir parçası olarak kabullenir. Bazı araştırmacılar Levis'ten esinlenerek bu durumu "yoksulluk kültürü" diye nitelendiriyorlar. E.M. Rojers'de, Levis'den esinlenerek yoksulluk kültürü konusunda evrensel sayılabilecek bazı ilkeler ortaya koyuyor. Bu ilkeler;

- "- Dar görüşlü yönelim,
- Milli müesseselerde bütünleşme eksikliği,
- Düşük seviyede katılma,
- Yaşamak için devamlı mücadele" olarak nitelendiriyor (26).

Gecekondulunun bu durumu onun toplum hayatına katılmasını engelliyor. Sosyal ve siyasal katılmayı engellediği gibi kendi için birşeyler yapmasını da engelliyor.

Aşağı seviyede katılma ve milli münasebetlerde bütünleşme eksikliği bu insanların şehire intibakı yerine kendi içine kapanmaları ve cemaatler halinde yaşamalarını getiriyor.

3. Eğitim Düzeyinin Düşüklüğü

Sanayileşme ile birlikte toplumlarda eğitim düzeyi yükselmiştir. Şehirlerde nüfus artışına paralel olarak eğitim kurumları da artmıştır. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı girift işbölümü insanları işlerine hazırlamak üzere bir eğitimi gerektirdiği için, iyi bir iş sahibi olmak isteyen genç, şehirde okula gitmek zorundadır.

Erzurum gecekondularında yapılan bir araştırmada "zengin semtlerde yaşayanların %44'ünün çocukları üniversite veya yüksekokullarda okudukları halde, gecekondularda

(22) Şenyapılı, (Ö), a.g.e., s.115.

(23) Bkz: Yasa, Ankara'da Gecekondu Aileleri ve Şenyapılı, (T), Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu,

(24) Şenyapılı, (Ö), a.g.e., s.118.

(25) Şenyapılı, (T), a.g.e., s.38.

(26) Rojers'den aktaran Türkoğan, Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler, s.82.

yaşayanların %18'i geçimlerini temin etmek için çalışmak, %28'i hem okula devam etmek, hemde geçimlerini temin etmek için çalışmak istemektedirler. Bu göçmenler arasında hiç bir üniversite öğrencisine rastlanılmamıştır" (27).

Yörükân da Ankara-Topraklık gecekondularında yapılan araştırmada, "hane reislerinin %0.85'inin yüksek tahsilli olduğu veya halen bir yüksek okula devam ettiği, %9.34'ünün lise mezunu olduğu %75'inin ilkokul mezunu olduğu ve %14.32'sinin okuma yazma bilmediğini" belirtmektedir (28).

Görüldüğü gibi eğitim düzeyinin düşüklüğü bütün gecekondu bölgelerinde birbirine benzeyen olağan bir durumdur. Şehirde kalış süresi arttıkça öğrenim görme alışkanlığı da artmakta ama, eğitim, öğretim varlıklı olmayı gerektirmektedir (29).

Şehir iş hayatı ise uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanlara iş vermektedir. Özellikle de yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Gecekondu mevcut eğitim düzeyi ile bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir. Şehrsel teşkilatlara katılma, şehrsel teşkilatları kullanma, yüksek gelir elde etme mümkün olmadığı sürece, şehire intibak gerçekleştiremeyeceğine göre gecekondu insanının şehire intibakı bir problem olarak önemini korumaya devam edecektir.

4. Göçedenlerin Şehirliye Karşı Aşağılık Duygusu

Şehire göçedenler, göçün ilk yıllarında sadece "hemşerileriyle" karşı karşıyalar ve ilişkileri sınırlı bir kesimle kalıyor. Şehirde kalış süresi arttıkça şehirliyi tanımaya başlıyor. Bu sürede karşılaştıkları problemler hiç de içaçıcı değil. İlk yıllarda kendilerini köyle karşılaştıran göçmenler sonraki yıllarda kendilerini daha üst gelir gruplarındaki insanlarla karşılaştırıyorlar. Onların yaşama biçimlerini, giyim kuşamlarını, gelenek-göreneklerinin tanıyorlar. Kitle iletişim araçlarının yoğun baskısı ile de bu üst gelir gruplarının kültürlerine karşı bir hayranlık duygusu uyanıyor. Hayranlık duygusu, hayran oldukları düzeye ulaşamayan veya ona yaklaşamayan insanlarda bir aşağılık duygusu ortaya çıkıyor. Bu süreç sonuçta onlardan kaçmaya, üst gelir grupları ile çatışmaya girmesine sebep oluyor.

Levis'in 1960'larda ortaya attığı "fakirlik kültürü"de Türkiye gecekondularında tam olarak görülmemesine rağmen, intibakı engelleyen sebeplerden biridir.

Levis, kırdan göçedenlerle hızla büyüyen azgelişmiş toplum şehirlerinde, modern sektörlerde yeterli istihdam imkanı olmadığı zaman fakirlik kültürünü ortaya çıktığını söylemektedir. Bu kesimin bir fakirlik kültürüne sahip olduğunu ve kuşaklar değiştikçe bunalımlı, kadercı bir tutum geliştirdiğini ve sadece anlık yaşamayı öğrendiklerini, ayrıca geleceğe dönük plan ve isteklerin olmadığını, geleceğe önem de verilmediğini belirtmektedir (30).

Böyle fakirlik kültürü çevresinde yetişen çocuklar çok defa dağılmış aile ve şiddet çevresinde yaşamaktadırlar. Eğitim şanslarını da kullanamazlar. Çok küçük yaşlarda düşük ücretli işlere girerler. Böylece fakirlik kültürü bir kuşaktan öbürüne kendisini güçlen-

(27) Türkdöğân, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, s.91.

(28) Yörükân, (T), a.g.e., s.39.

(29) Kartal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Kentleşme*, s.235.

(30) Levis'ten Aktaran Kıray, *Toplumsal Değişme ve Kentleşme*, s.57-66.

direrek sürdürür. Ta ki dışardan bir müdahale ile bütün yapı değişsin (31). Türkiye'de durum biraz farklı gelişmesine, kesin kadercilik gibi davranışların topluma hakim olmamasına rağmen bu durum gecekondularda şehire intibakı engelleyecek aşağılık duygusunu ortaya çıkarmaktadır.

B. Şehirin Yapısı ve Kuralları

1. Kamu Bürokrasisi

Bürokrasi, kelime anlamı olarak, büroların, devlet dairelerinin hakim olduğu sistemi ifade eden bir kavramdır (32).

Bürokrasi, "devlet yönetimi" ve "belli bir yönetim ve teşkilatlanma şekli; halk arasında da kırtasiyecilik", "işlerin yavaş yürütülmesi", "idari baskı" vb. gibi olumsuz anlamlarda kullanılmaktadır (33). Halbuki ilmi manada bürokrasi, belli bir teşkilatlanma ve yönetim şeklini ifade eder. Belli bir büyüklüğü aşan ve yüzyüze temasların ortadan kaybolduğu her teşkilat bürokrasi özelliklerini kazanmaya başlar.

Weber'den beri, bürokrasi olgusunun toplumda yarattığı problemler çeşitli açılardan tartışılmıştır. Yakın zamanlarda üzerinde çokça durulan bir konu da birey-formel teşkilat ilişkisidir.

Formel teşkilatların resmi amaçları bakımından fonksiyonel olan normlara, teşkilatla şahıslar arasında çatışmalara yol açabilmektedir (34).

Biz bu çalışmamızda konumuz açısından bürokrasi ile şehirleşmenin çakıştıkları noktalar ve sonuçları üzerinde duracağız.

a) Şehire Göçedenlerin Bürokratik Teşkilatları Kullanma Durumu

Gelişmekte olan ülkelerde göçmenlerin, bürokratik teşkilatları kullanma konusunda bazı güçlüklerle karşılaştıkları ve bu insanların büyük şehirlerde bürokrasinin işleyişi konusunda bilgisiz oldukları ileri sürülmektedir.

Ayrıca göçedenler, sayısız kural kaşısında şaşkına dönmektedirler. İşlerini yürütmek için nereye, hangi daireye başvuracaklarını bilmemektedirler (35).

Bu insanlar için devlet yine de "hikmetinden sual olunmayacak" bir varlıktır. Ancak bürokrasinin keyfi durumu sürdükçe göçmen vatandaş giderek yönetime yabancılaşmaktadır.

Türkiye'de şehir göçmeninin hayatının geleneksel izler taşıdığı görülüyor.; hayat büyük ölçüde aile çerçevesinde dönüyor. Ailede erkeğin önemli olması, devlet dairelerinde kadınların çalışmasının horlanması gibi davranış kalıpları genel olarak bütün gecekondululara hakim. Bireyler dört yılda bir oy kullanma haricinde katılımcı da değildiler. Türk gecekondularında vatandaş "teşkilatlı bir toplum üyesi olarak meselelerini hallet-

---

(31) Kıray, *Toplumsal Değişme ve Kentleşme*, s.57-66.

(32) Abadan, Nermin, *Bürokrasi, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1959*, s.15.

(33) Baransel, Atilla, *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, 1.Cilt, İstanbul, 1979*, s.165.

(34) Heper, a.g.e., s.12.

(35) Heper, a.g.e., s.25.

meye uğraşmadığı" gibi mevcut teşkilatlarla da irtibat kurmamaktadır. Nitekim Yasa, iş arayan gecekonduların çok az bir kısmının İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurduklarını ortaya koymuştur (36).

Heper'de yaptığı araştırmada aynı sonuca varmıştır. Gültepe ve Telsizler'de oturan göçmenlerin "iş değiştirmek zorunda olsaydınız nerelerden yahut kimlerden yardım isterdiniz" sorusuna deneklerin ancak 1/4'ü İş ve İşçi Bulma Kurumu cevabını vermiştir (37).

Gecekondunun şehirde en fazla başvurduğu bürokratik teşkilat polis, yahut Jan-darma teşkilatları ile sağlık kuruluşları ile belediyelerdir. Bunların bile gecekondulu tara-fından kullanım oranı çok düşüktür.

Şenyapılı da şehir teşkilatlarının gecekondularca pek kullanılmadığı sonucuna varmıştır. Şenyapılı gecekondunun pazar, bakkal gibi teşkilatları yoğun kullandığını belirtmiştir (38).

Şehir göçmenlerinin birtakım, tavır ve davranış değişikliklerine uğramaları, şehir hizmetlerinden yararlanabilme ve gelir düzeyleri ile bir dizi biçimsel teşkilatın uygulamalarına ve sağlayabildikleri imkana bağlıdır (39). Bunların da dış şehirde gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Hal böyle olunca şehire intibak da güçleşmektedir.

b) Bürokratik Teşkilatların Şehire Göçedene Karşı Tavır

Gelişmekte olan ülkelerde halk ile kamu bürokrasisi arasında önemli bir mesafe ol-duğu bilinmektedir. Abedin'e göre Bengladeş ve Pakistan da bürokratlar kendilerini ayrı-calıklı bir sınıfa mensup addetmekte, alalede vatandaşla eşit şartlarda biraraya gelirlerse prestij kaybına uğrayacaklarını düşünmektedir. Özellikle gişe düzeyinde çalışan memur-lar vatandaşa çok kötü muamele etmektedirler (40).

Az gelişmiş ülkelerde bürokrasinin halka ve özellikle ayrıcalıksız kesimlere karşı du-yarsızlığı, bürokrasinin gücünün başka toplumsal güçler tarafından dengelenmemiş olma-sının bir sonucudur. Bu ülkelerde devlet kurum olarak çok güçlüdür.

Bu gibi durumlarda gecekondulu vatandaş, özellikle Türkiye'de "Devlet Baba" im-gesine sarılmaktadır. Çoğu zaman da devletin iyi bürokratin kötü olduğu sonucuna varıl-maktadır.

Heper'e göre, gecekondulu şehirde pekçok güçlüğü aşmasına rağmen "başedemedi-ği tek kurum kamu bürokrasisidir" (41).

Nitekim, Heper, Gültepe ve Telsizler gecekondulu bölgelerinde yaptığı ankette, anke-te katılanların üçte ikisinin devlet dairelerinde işlerini yürütmediğinden şikayet ettik-leri sonucuna varmıştır (41).

Devlet dairelerinde işleri görülmeyen gecekondulu insan sonuca katlanmaktan başka hiçbir eylem de bulunmamaktadır. Vatandaş aramaktan ziyade dilekte bulunmayı yeğlemektedir.

(36) Heper, a.g.e., s.67.

(37) Heper, a.g.e., s.86.

(38) Şenyapılı, (T), a.g.e., s.163-164.

(39) Göymen, Korel, Kentle Bütünleşme Sorununun Yönetmel Boyutu, Kentel Bütünleşme, TGAV Yay., Ankara 1982, s.90.

(40) Heper, a.g.e., s.24.

(41) Heper, a.g.e., s.48.

(42) Heper, a.g.e., s.97.

Bürokratlarda kendilerini üstün ve kültürlü bir sınıf olarak gördüklerinden, özellikle gişe düzeyindeki bürokratların şehir göçmenini önemsemediği ve onlara çok kaba davrandığı görülmekte, dolayısıyla şehir göçmenine verilen hizmetler de baştan savma olmaktadır.

Şehir göçmeni son yıllarda formel teşkilatları tanımaya başlamıştır. Teşkilatlarda güçlkle karşılaştığı zaman ne yapılacağı mevzuunda bir şeyler öğrenmeye başlamıştır. Tanıdık memur bulmaya çalışıyor, rüşvet, "torpil" gibi kendine has metodlarla güçlükleri aşmaya gayret ediyor. Ancak yine de bürokratik teşkilatlar karşısında yenik düşüyor. Şehir göçmeni bürokratik teşkilatların yapısını tanımaya başlamasına rağmen teşkilatlar göçmeni dışlamaya devam ediyor. Türk bürokratik kültüründe şehir göçmeninin saygınlığı yok. Göçmen bürokratik kültüründe şehir göçmeninin saygınlığı yok. Göçmen bürokrat ile arasındaki mesafeyi şehirlileşerek aşamıyor (43).

Şehire intibakın göstergelerinden birinin de şehirdeki bürokratik teşkilatları yeterince kullanma olduğunu daha önce belirtmiştik. Bürokratik teşkilatlar göçmenlerce yerinde kullanılmadığına göre, bu durum da intibakı engellemektedir.

2. Şehir Kültürüne Katılmayı Sağlayacak Kurumlar Eksikliği

Geleneksel köy kültüründen kopup şehire gelenleri şehir kültürüne, şehire intibak ettirebilecek faktörlerden biri de kurumlar ve kurumların çalışmalarıdır. Yeni gelenleri şehire alıştıracak şehirli yapacak karar ve uygulamalar ancak birbirini tamamlayan bir dizi oluşturduğunda faydalı olacaktır. Bunu sağlamak şüphesiz merkezi ve mahalli idarelerin görevidir.

Ülkemizde şehir göçmeninin şehirle etkileşimde bulunarak sağlıklı intibakını sağlayacak kurumlar henüz oluşturulamamıştır. Ayrıca daha da önemlisi ne mahalli idarelerin ne de merkezi idarelerin böyle bir kararı ya da eylemi bulunmaktadır.

Kültürel bütünleşmeyi ve intibakı sağlayacak ikinci bir husus şehirdeki gönüllü veya resmi kuruluşların faaliyetleridir. Şehirde bulunan dernek, vakıf vb. gibi kuruluşlar şehire intibaka yardım edebilirler (44).

Sanayileşme ile birlikte geleneksel toplumun üretim tarzı değişmiş onun yerine, çok sayıda somutlaşmış, uzmanlaşmış, özel bilgi ve beceri ile donanmış kişilerin büyük organizasyonlar içinde herbirinin ne yapacağı belirli bir biçimde çalışıp hizmet üreten yeni bir yapı olmuştur. Yeni yapı tamamı ile işyeri/mesken ayrılığını getirmiş ve aile fertlerinin çoğu, zamanının büyük bir kısmını ev dışında geçirmeye başlamışlardır.

Kişiler güvenlik ihtiyacını aile ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde karşılayamadıkları için her sanayi toplumunda kendi şartlarına göre gelişmiş sigorta, yardım ve benzeri kuruluşlara başvurmaktadır.

Şehirleşme ile birlikte genelde sosyal teşekküllerin sayısında artma görülmektedir. Adapazarı'nın şehirleşmesini inceleyen uzmanlar 1960-70 yılları arasında "Adapazarı'nda hızla şehirleşmenin sonucunda sosyal teşekküllerin sayısının arttığını" söylemektedirler (45). Kartal'da yaptığı bir araştırmada şehirde kalış süresi arttıkça dernek kurma ve

(43) Heper, a.g.e., s. 113.

(44) Kongar, Emre, *Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekonduculuşan Kentler Sorunu. Kentsel Bütünleşme, TGA V Ankara 1982. s.23-34.*

(45) Fındıklıoğlu, a.g.e., s. 29-30.

bu dernekleri kullanma oranının arttığını belirtmiştir. Ama sayıca artan sosyal teşekküller, şehirleşme hızının gerektirdiği-insanı bünyesinde kavrayıp fertleri sosyal teşekküllere katıp, kuvvetli ve endişeli baskılara karşı güç kazanma işini başaramamıştır.

Heper de şehirde, şehir göçmeninin formal teşkilatlarla ilişki içinde bulunmasının en önemli şartının formal bir işte çalışması olarak belirtirken, bazı yazarlar sözkonusu teşkilatların gerçek anlamda var olmadıkları görüşündedirler (46).

Şüphesiz gecekondulunun formal teşkilatlarda çalışmaya başlaması ile şehire uyum göstermesi arasında yakın ilişki vardır (47). Ama ülkemizde modern anlamda formal teşkilatların sayısı oldukça düşüktür. Yani gecekondulu teşkilatlı bir toplumun üyesi olarak yaşamamaktadır.

3. Şehir Mekanlarının Yetersizliği

Ülkemizde mesken açığı hakkında tam bir görüş birliği mevcut değildir. Ancak sadece nüfus artışı dolayısıyla yılda 270 bin civarında mesken açığı ortaya çıkmaktadır (hiç mesken yapılmıyor farkedilirse). Eskime kamulaştırma ve diğer yok edici faktörler dolayısıyla mesken açığında artış olduğu kabul edilirse, yıllık mesken ihtiyacının 400 bin civarında olduğu tahmin edilebilir. Buna karşılık 1982-83 yılında 115 bin mesken üretilmiş ve 1984 yılının ilk altı ayında bu sayı azalarak 45 bine düşmüştür (48). 1985 yılı programında özel mesken inşaatının V.Beş Yıllık Plan Dönemi sonunda plan döneminde 274 bin'e yükselmesinin beklendiği ve aynı dönemde hazır bina satın alımları dahil 113 bin lojmanın kamu sektörü tarafından kullanıma sokulacağı bildirilmektedir. Görüldüğü gibi bu sayı yıllık mesken ihtiyacını karşılayabilecek yeterlilikte değildir. Ülkemiz şehirlerindeki gecekonduların pek çoğunu mesken saymak da mümkün değildir. Ankara nüfusunun %65, İstanbul nüfusunun %45, İzmir nüfusunun %35'inin yaşadığı pek çok gecekonduya kamu hizmetlerinin tamamı veya bir kısmı götürülmektedir.

Şehirde yaşayan pek çok insanın özellikle şehir göçmeninin yukarıdaki tabloya göre "başını sokacak yeri" yoktur. Pekçoğu ise başkasının arazisi üzerinde sağlıklı, güvencesiz barınaklarda yaşamaktadır. Pek çok insan barınacak yer bulmada güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Şehire yeni göçedenlerde genellikle küçük servis işletmelerinde, lümpen mesleklerde ya da mevsimlik işlerde çalışmaktadırlar. Dolayısı ile mesken edinme şansları ya yoktur, ya da sınırlıdır. Bu durum da şehire intibaki engelleyen önemli sebeplerden biri sayılabilir.

C. Şehirde Kültürel Yapı

1. Şehir Kültürünün Karmaşıklığı

İkinci Dünya Savaşından sonra bütün ülkelerde sanayileşme hızı artmıştır. Ülkeler sanayileşmenin maddi faydalarının yanında mevcut kültürlerini geliştirerek muhafaza edeceklerini ümit etmişlerdir. Fakat bu ümitler kısa sürede ütopyaya dönüşmüştür. Sanayileşme sonucu üretim tarzındaki değişmeler ve buna bağlı olarak düzenlenen toplum yapısı, kültürlerin pek çok ögesi üzerinde yıpratıcı tesirleri de beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde de sanayileşme sürecinde sosyo-kültürel değişme gözlenmektedir. Değişme hızı çok yüksek olduğu için de kontrole imkan vermemektedir (49).

(46) Heper, a.g.e., s.60-61.

(47) Şenyapılı, a.g.e., s.39.

(48) 1985 Yılı Programı.

(49) Milli Kültür İhtisas Komisyonu Raporu, s.502.

Sanayileşme-şehirleşme sürecinde ülkemiz şehirleri sosyo-kültürel değişimin en hızlı olduğu yerler olmuştur. Şehirler genişlemiş, kozmopolitleşmiştir. Bu süreçte insanlar arasındaki temasların şekli değişmiş ve şahsiyetin her yönü ile olan temaslar, ihtisaslaşmış roller şeklinde cereyan etmeye başlamış, fertler sadece menfaatleri için yana yana bulunur hale gelmiştir.

Şehir toplumlarında insanlararası ilişkilerde çok önemli bir rol oynayan para ve maddi menfaatler, akrabalık, dostluk ilişkilerinin yerini almıştır. Şehirde pek çok grubun üyesi olan insanı köyde ailesi, evliliği, işi kontrol ederken, şehirde bu kontrol kalkıyor veya kontrol fonksiyonunu küçük gruplar üstleniyor.

Şehirler kendi nüfuslarına ilaveten, kırsal bölgelerden ve diğer küçük yerleşim merkezlerinden gelen insanların toplandıkları yerler olmaları dolayısıyla homojen bir kültüre sahip değildirler. Şehire gelenler geleneksel davranış ve alışkanlıklarını da beraberinde getirirler. Ayrıca pek çok işçinin de mevsimlik olarak büyük şehirlere gelmesi ve bu kesimin köyle irtibatının yoğun olması dolayısıyla kendi kültürlerini şehirde sürdürmeye devam etmektedirler.

Heterojen ve çok yönlü şehirlerde cadde ve sokaklardan geçen halkın ayrı ayrı dilleri konuştuğunu, ayrı yörelerin gelenek ve göreneklerine göre giyindiklerini rahatlıkla görebiliriz. Farklı bölgelerin örf ve adetleri gelenek ve görenekleri asimile olmadan şehirde, mevcudiyetini koruyarak sürdürür.

Bütün bunlar, şehir kültürünün şehire yeni gelenleri etkilemeyeceği anlamında değildir. Ama kısa dönemde sonradan gelen kültürel unsurların asimilasyonu mümkün olmayıp zaman geçtikçe intibak mümkün olmaktadır. Şehire yeni gelenler, şehirin getirdiği fonksiyonel ilişkilere alışmakta uzun zaman güçlük çekmektedirler.

2. Şehirde Değerler Krizi:

Ülkemiz şehirleşmesi çok hızlı bir şekilde sürerken, toplumsal mekanizmaların aynı hızda kurulup gelişmeyişi, bir taraftan toplumdaki sosyal kontrolü azaltırken diğer taraftan da ferdin cemiyet içerisindeki kendisini sorumlu hissetme niteliklerini kaybettirmiştir. Bu durum sosyal bilimcilerin "Büyük şehirlerimiz tüm şehirliğin benimsenip uydukları genel kuralların geçerli oldukları uygarlık merkezleri değil, tersine sanki orman yasalarının uygulandığı bir korsan toplumu simgelemektedir" şeklindeki ağır yorumlarına yol açmıştır (50).

Şehirleşmenin gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman sosyal kontrol mekanizmasını yok ettiği bir gerçektir. Göçle birlikte komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin azalışı, mahalle tesanüdünün ve disiplininin kaybolması, din/adamlarının etkinliğinin yok olması gibi değişimler, kişilerin anomik davranışlarını engelleyen, onları toplumsal değerlere entegre eden mekanizmaların ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Şehire gelenler eski alışkanlıklarının devamı halinde şehire uyum sağlayamamaktadırlar. Eski alışkanlıkları değişirken de yeni kuralları ve değerleri süratle benimseyemedikleri için kabuller dünyası birbiri ile çelişen kurallarla dolu olmaktadır. Bu durum onları bunalımlı ve sürekli huzursuz yaparken şehire intibakları da gecikmektedir.

---

(50) Keleş, Ruşen-Ünsal, Artun, Kent ve Siyasal Şiddet, Ank. Ü.SBF Yay., Ankara 1982, s. 29.

SANAYİ TOPLUM YAPISINA BAĞLI İKTİSADİ VE SOSYAL SÜREÇLER

Dr. Vedat BİLGİN (*)

GİRİŞ:

İşbölümüne dayalı, sermaye birikimine bağlı bir üretim prosesinde; bölüşüm ve onun uzantısında, tüketimde farklılaşmaların önlenmesi mümkün müdür? Bu soruyu sanayi toplumunda sosyal farklılaşmaları bir komploya-Kapitalistlerin oyunu veya sadece kapitalizme-bağlanmadan nasıl izah edebiliriz şeklinde de sorabiliriz.

Bu soruyu ele alıp cevaplandırmak, şu stratejik noktaların açığa çıkmasını sağlayacaktır.

1) Sanayi toplumu kendisini sürekli kılmının yolunu-kendisinin yeniden üretilmesi-sosyal bakımından farklılaşmış bir tabaka sisteminde bulmuştur.

2) Bu tabakalaşma sistemi, doğrudan işbölümünün neticesi olmaktan çok, sanayi toplumu yapısının kompleks özelliklerinde aranmalıdır. Bunun için tabakalaşma düzeni ile işbölümü arasında karşılıklı etkileşimden bahsetmek daha doğru olur,

3) Sanayi toplumu sosyal organizasyon olarak teknik ve ekonomik rasyonellere bağlıdır. Bunlar ise kendilerini yoğun sermaye ve uzmanlaşmış farklı derecelerde kaliteye sahip emeklerin varlığı ile açığa çıkarır.

Yukarıdaki hususlar yüzündendir ki, üretim sürecinde ki farklılaşmalar siyasi rejimin niteliğinin-kapitalist,sosyalist-oldukça üzerinde faktörler olarak, bölüşümü ve tüketimi etkileyecektirler. Bu farklılıkların başka gerekçelerle uzatılması veya dengeleştirilmesi insani ve ahlaki bir durumdur ki, bunu sağlamanın da sosyal müeyyidesi, yine sanayi toplumunun yapı özelliklerine bağlı olarak er veya geç tecelli etmek mecburiyetinde olan demokrasidir.

(x) G.Ü. İkt. ve İd. Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi

Biz burada sadece sanayi toplumunun temel yapı özelliklerinden bazıları üzerinde durarak, bunların nasıl politik, sosyal ve ekonomik mekanizmaları etkileyen nitelikler taşıdığını tartışmaya çalışacağız.

Yazıya başlarken sorduğumuz sorunun cevaplandırılması da büyük ölçüde yapı özelliklerini dikkatten kaçırılmayı gerektirmektedir.

1. Endüstri Toplumu Nedir/

Endüstrileşmeyi genel olarak, yoğun teknoloji ve emeğin belli birimler içerisinde işbölümüne dayalı organizasyonlardan oluşan üretim ünitelerinin-fabrika, işletme-hakim olduğunu; ve bunları işletecek seviyede veya tamamlayacak nitelikte pazar finansman piyasalarına sahip bir sistemin, yani sanayinin yoğunlaşması şeklinde tarif etmek mümkündür (1). Endüstri ise "İnsanların sosyal hayatta her çeşit ihtiyaçlarını karşılamak için, maddeleri tabiatın çıkararak, üretmek ve bunları değişik biçimlerde işlemek amacı ile yaptıkları faaliyetler bütünüdür (2).

Sanayinin daha önceki üretim faaliyetlerinden temel farkı kullanılan teknolojinin organik emeğin yerine mekanik veya inorganik emekleri ikame ederek, insan faaliyetlerini daha verimli bir organizasyonu kavuşturmasıdır.

Ekonomik ve teknik seviyede sanayinin meydana getirdiği yenilikler sosyolojik bakımdan önemli gelişmelere yol açmıştır;

1) Sanayi üretimi insanlar arası ilişkileri teknik-mekanik araçlarla birlikte düzenleyecek yeni prensiplere getirmiştir.

2) Sanayi üretimi kitle faaliyetinin neticesi olarak devam edebilir başka bir ifadeyle kitleyi faaliyete bağımlıdır. Bu durum ise beraberinde kitlevi tüketimi getirmiştir.

3) Sanayi üretimi üretim faaliyetinde bulunan insanlarla, ürün arasındaki ilişkileri, gayri şahsileştirmiş, bu durum da bilindiği üzere "yabancılaşma" probleminin sebeplerinden birisini teşkil etmektedir (3).

4) Sanayi üretimiyle teknolojik unsurların yoğunluk kazanması, işletmenin kurulması için gerekli sermayenin miktarını ve önemini artırmıştır. Böylece çalışanların çalıştıkları işyerinde mülkiyet yerine "ücret gibi bir bağla yeni ilişki kurulmasına yol" açmıştır ki bu ilişkinin eseri olarak "işçi" ve "işveren" statüleri ortaya çıkmıştır

5) Cemaat hayatından, kendine yeterli kapalı topluluklardan veya yaşama biçimlerinden cemiyete, para ve piyasa ekonomilerinin egemen olduğu yaşama şekillerine geçilmiştir.

Kısaca Sanayi toplumu, sanayi faaliyetlerinin toplumun bütün ilişkilerine yansıdığı yaşama şeklidir. Sanayi faaliyeti yoğun teknolojilerle beceri unsurların birlikte organize edildiği yeni bir olgu olarak, sanayi öncesi toplumları köklü bir değişime uğratmıştır (4).

2. Endüstrileşmenin Merhaleleri:

Sanayileşmeyi, 17 ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan değişmelerin eseri olan bir olay olarak görmek yanlış olmasa gerek (5). Sanayinin doğuşunu hazırlayan şartlardan bahsederken bunun temelinde beşeri tecrübenin, bilginin gelişimi ve bu birikimin yol açtığı büyük zihniyet değişimi-insanları, eşyayı, tabiatı yeni bir açıdan değerlendirme-olayından bahsedilmelidir. Nef, sanayinin temelini oluşturan teknolojinin kaynağını 1570-1660 yılları arasındaki ilgi gelişmelere ve zihniyet değişimine bağlar. (6). Tekniğin ve değişimin kaynağı bilgi birikimidir ve bu belli tarihi-sosyal şartlarda mümkün olmuştur. Avrupa'da Rönesans-Reform hareketleri ile ortaya çıkan değişmeler, tabiatı ve olayları anlayıp, onlardan faydalanmayı esas alan çalışmalara yol açmıştır (7). Bu ise birçok teknik icat ve ilmi buluşun ortaya çıkmasına sebep oldu. Teknolojik gelişmeler ve zihniyet değişimi arasındaki ilişkileri belirlemeye çalış-

şirken Turhan, "hakikatte endüstrideki inkılap, ilmi inkişafa tekadüm etmemiş, bilakis onun fikirlerde, görüşte ve zihniyette meydana getirdiği değişikliğin neticezi olmuştur" der (8).

Sanayinin gelişmesi, şüphesiz büyük ölçüde teknolojiyle alakalı bir husustur. İlk defa sanayi teknolojisi insanların 19. yüzyıla kadar kullandıkları teknolojilerden farklı bir formda, çalışma hayatının bütününe etkileyen, değiştiren ve kapsayan gelişmelere yol açmıştır. Sanayi teknolojisinin önceki teknolojilerden ayırdeden husus tabiattaki enerjiyi açığa çıkararak onları makinalarda "iş" yapacak güç'ler haline dönüştürmesidir (31). Bu gücün üretime, çalışma hayatına uygulanması dalga dalga yükselerek sanayi toplumunu hazırlar ve yükseltir. "İlk endüstri dalgası dokuma endüstrisi dalgasıdır" (10). Arkwright'in pamuk eğirme makinasını geliştirmesinden sonra Cartright diye birisi mekanik dokuma tezgahını geliştiriyordu. 1769'da Jama Watt'ın icadı olan buharlı makina ilave edilince dokuma fabrikasının teknolojik ögesi ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu olayın "buhar pamukla evlendi" (11) şeklinde değerlendirilmesi enteresandır. İnsanoğlu o güne kadar hayvan ve kendi gücünün dışında tabiatta saklı enerjileri açığa çıkarıp, üretimde kullanmakla insan kendini değiştirecek bir başlangıcın ilk adımlarını atmış da oluyordu. Bu adımlar çok sonraları atom çekirdeğinin sakladığı enerjileri açığa çıkaracak çalışmaların ilkiydi denilebilir.

İkinci endüstri dalgası olarak. Frayer demir ve çelik teknolojilerindeki gelişmeleri niteler. Bu teknolojiyi hazırlayan icatlar arasında ham demir elde etmekte kullanılan kok fırının, hammaddeleri döğme demir ve çelik haline getirmekte kullanılan püdlaj usulünü, sonra demir işlemekte kullanılan madenler için torna tezgahları, delik açma makinası, istim çekici gibi çok önemli alet ve makinaları sayabiliriz. Demir-çeliğin istenilen şekilde kesilip biçilmesi ve şekillendirilmesi endüstri çağıının temel görüntüsünü hazırlayacak bir gelişme sayılmalıdır. Zira kitle halinde seri olarak üretilen demir çelikten yapılmış arac ve makinalarla fabrikalar kuracak"endüstri çağı"böylece"demirve çelikten imal edilmiş bir dünyanını faaliyetidir(12).

Üçüncü dalga ise bu demir-çelikten dünyanın yiyeceği, içeceği durumundaki hammaddelerin sağlanmasını, ürettiklerinin yayılmasını temin eden, ulaşım teknolojisini de görülen gelişmelerdir. Robert Fulton'un buharlı gemisinden sonra-1820 sonrası-George Stepanson'un içat ettiği demiryolu taşımacılığı endüstrinin gelişiminde önemli bir atılımdır.(13).

Dördüncü dalga ,kimya teknolojisinde meydana gelen gelişmeleri ihtiva etmektedir. Tabiattaki çeşitli inorganik maddelerden faydalanarak gerçekleştirilen, elde edilen ürünler, analizlerden faydalanılarak geliştirilen formüller, mevcut maddelerden yeni maddeler üretimini sağlayan bir teknoloji geliştirdi(14).

Beşinci dalga elektrik teknolojisindeki gelişmelerle ilgidir. Elektrik dünyamızı aydınlattığı kadar, üretim için de önemli bir güç kaynağı olmuştur. Elektrik teknolojiyle birlikte insanların daha önce kullandıkları, eski bir kaynak yeni bir düzen içerisinde kullanılmaya başlandı. Patlamalı içten yanmalı motorların icadıyla otomotiv sanayi gelişti. Sanayi petrolden bir enerji kaynağı olarak yararlanmaya başladı(15).

Yukarda Frayer'in sınıflanmasını esas alarak yapamaya çalıştığımız endüstileşme merhalelerinin tesbitine günümüzdeki yeni bir endüstri dalgasını ilave etmezsek ekisiklik olur. Frayerin şahit olmadığı ve tabii izah etmediği bu yeni dalga elektronik bilgi sayar teknolojileridir.

Günümüzde yukarda bahsedilen sanayi dalgalarının teknolojileri kullanılmakla birlikte, bunlar çoğunlukla eskimiş, yeni enerji kaynakları bulunmuş veya bunlara yeni ilaveler yapılmıştır. Bilgi işlem teknolojisi ile yeni imkanlar ortaya çıkmış bulunuyor. Bu yüzden bilgi-

sayarların egemen olduğu bu yeni teknolojinin meydana getirdiği dalgayı sanayi dışı bir unsur hatta sanayinin sonunu hazırlayan bir gelişme olarak görenler de mevcuttur. Alvin Tofler bu yeni teknolojinin sanayinin sahip olduğu birçok sosyo-ekonomik gelişme prensibine aykırı yeni prensiplere sahip bir teknoloji olarak niteleyerek sanayinin can çekişmesinin başladığını iddia etmektedir (16).

Burada şu belirtilmelidir ki, sanayinin belli başlı çalışma prensipleri kullanılan teknolojilere ve enerjilere göre değişiklik gösterebilmektedir. Yirminci Yüzyılın sanayisi bir önceki yüzyılın sanayisinden oldukça farklıdır ve bir sonraki yüzyıldaki sanayinin de her iki yüzyıldan da farklı olacağını söylemek kehanet değildir. Bu bakımdan Tofler'in iddiaları tümüyle reddedilemez. Yeni bir endüstri dalgasıyla karşı karşıya bulunduğumuzu ve dünyamızın, yeni bir teknolojik değişme vetiresini yaşadığını tesbit etmek mümkündür. Açıktır ki bu sanayi dalgası da insanların alıştığı bir çok şeyi değiştirecektir.

3. Sanayinin Yapı Özellikleri

Sanayileşmenin farklı merhalelerinin veya Frayer'in tabiri ile "dalga"ların herbirisinin, sanayinin çeşitli özelliklerini değiştirdiği gözlenmiştir. Bu yüzden yukarda temel edildiği üzere son büyük değişim dalgasının sanayi medeniyetini yıkacağı dahi denilmiştir. Bu durum sanayinin farklı gelişme merhalelerine hus özelliklerin diğer bir merhalede kaybolması veya başka bir hüviyete bürünmesiyle yeni durumla bütünleşmesi meydana gelen fonksiyon değişimleri ile alakalıdır. Bunun içindir ki sanayinin belli durumlarına has özellikleri yerine sanayinin karakteristik özelliklerini tesbit edersek, tarihi durumların bizi yanıltmasından da daha az etkilenebiliriz. Kısaca bu yapı özelliklerini şöyle tesbit mümkündür:

1) Teşebbüs aileden ayrılmıştır: Üretim faaliyetlerinin büyük sanayi işletmelerinde yer aldığı toplumlarda, çalışanlar aile çevresinden ayrılmışlardır. Bu toplumlarda aile işletmeleri gelenekçi faaliyet tarzının kalıntıları olarak yaşamaya devam ettiği de görülebilir.

2) Orijinal Bir İşbölümü Vardır: İşbölümü-daha sonra genişçe ele alacağız yeryüzünde iptidaiden, moderne kadar bütün toplumlarda görülen bir olgudur. İlkel toplamlarda yaş grubuna, cinsiyete göre işleyen bir süreç sanayi toplumundaki işbölümüyle mukayese edilecek gibi değildir. Sanayi toplumunda görülen işbölümü bütün toplum şekillerinde görülen işbölümü türlerinden farklıdır. Sanayi toplumundaki işbölümü, büyük sanayi üniteleri içerisinde işin teknolojik bölünmesi vardı, bu sanayi teknolojisinin özellikleriyle ilgilidir. (17).

3) Sermaye birikimine Dayalıdır.: 'Bir sanayi medeniyet, her işçiden önemli bir sermaye üzerinde çalışmasını ve bunu yenilemesini ister (18). Bu tip toplumlarda sermaye birikimi gittikçe önem kazanmaktadır. Teknolojik ilerleme, sanayi toplumunun yenilenmesi yeni sanayi dalgalarının ortaya çıkması da denebilir, meselesi sermaye birikimini teşvik etmekte mecburi hale getirmektedir. Özellikle sabit sermaye yatırımlarının yoğunlaşması, sanayinin gelişmesinin adeta kanunudur.

4) Rasyonel Hesaplama Esası: Endüstri toplumu yatırılan sermayeyi hesaba alarak üretimin maliyetini düşürecek-askarileştirecek-rasyonaliteyi esas alırlar. Sermayenin toplumun bir tasarrufu olduğu düşünülürse, yatırılan sermayeyi hesaba katarak bir üretim faaliyeti kurmanın israfı önleyecek bir usul olacağı açıktır.

5) İşçi Kitlelerinin Oluşması: Sanayi toplumlarının doğuşuyla beraber ilk defa sayıları milyonları ifade eden işçiler bir kitle olarak üretim sürecinde emeklerini işe vererek karşılığında ücret almaktadırlar. İşyerinde çalışanların kitleleşmesi, sanayide yönetim ve mülkiyet farklılaşmasıyla birarada işleyen bir süreçtir. Bütün sanayi toplumlarında, işçilerin iş karşısındaki durumu aynıdır. Çalışılan işin özel sektöre yahut kamuya ait olması işçinin çalışma-

sı, emeğini üretim faaliyetinin ihtiyacına göre sarfetmesini değiştirmeyecektir. Burada işçilik statüsünün siyasi, iktisadi rejim farklılıklarına bağlı olmayan, sanayi toplumlarına bağlı bir olgu olduğunun ifadesidir (19).

4. Sanayi Toplumlarında Bazı Sosyo-Ekonomik Süreçlerin Özellikleri

Endüstri toplumlarının yukarıda kısaca ele alınan yapı unsurlarına bağlı olarak işleyen bazı temel sosyal ve iktisadi süreçlerin özelliklerini tesbit ederek bu toplum şeklinin mahiyetini daha yakinen kavramak mümkündür.

A. KARLILIK:

Kâr ve kârlılık üretim ve tiresinde sermayenin yer almasıyla birlikte önem kazanan bir olgudur. Kârlılık prensibi sanayi toplumunda, endüstrinin temel girdilerini ve mekanik yapısını var eden sermayenin kendini yeniden üretmesinin, yenilemesinin ve geliştirmesinin önemli bir şartıdır. Kârlılık ilkesine göre çalışmayan bir sanayi kurmak ve işletmek mümkün değildir. Kârlılığın vazgeçilmez bir ilke oluşu sermayenin-hava gibi gayri iktisadi değil-sosyal unsur olması, bilakis sanayi toplumunda üretimin sermaye temeli üzerinde gerçekleşmesine bağlıdır.

Kâr ve Kârlılık sanayi toplumlarının kuruluş çağında kapitalizme has olgular olarak kazanç hırsı ve özel mülkiyetle alakalı bir olgu olarak kabul etmek yaygın bir anlayıştır. Fakat sanayide ferdi mülkiyet yerine yaygın mülkiyet veya kamu mülkiyetine dayalı işletmelerin ağırlık kazandığı örneklerin çoğalmasıyla, kârlılık prensibinin hürs veya ahlaki birtakım eksikler-tamahkarlık v.b. gibi motifler yerine, sermayenin sanayi içinde rasyonel kullanımını sağlayan bir mekanizma oluşu farkedildi. (20).

B. VERİMLİLİK

Verimlilik, kârlılık ilkesiyle sıkı bağları olan ve onunla birlikte uygulanan bir ilkedir. Verimliliği genel olarak ihtiyaçların karşılanması esnasında kullanılan kaynakların etkinliğinin ölçüsü şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu tarifi üretim sürecinde izah etmeye çalışırsak, üretilen mal ve hizmet miktarıyla onları elde etmede kullanılan faktörlerin miktarları arasındaki ilişkidir. Sanayide kullanılan kaynakların etkinliğinin ölçmesi genellikle emeğe uygulanmaktadır. Verimlilik, kârlılık gibi sanayinin uyması gereken bir prensibidir. Sanayinin kendini yenilemesi ve sürekli kalması üretimin artmasına devam etmesine ve maliyetlerin düşürülmesine bağlıdır. Bunlarda ister istemez verimlilikle ilgili hususlardır ve bu prensibe uymayı zaruri kılarlar.

C. İŞBÖLÜMÜ:

İnsan emeğinin belli işler üzerinde veya işin belli bir kısmı üzerinde uzmanlaşmasının işbölümünü ifade ettiği biliniyor. İşbölümü sanayi toplum yapısına bağlı olarak ilerleyen ve gelişen bir olgu görünümünde olmakla beraber, yeryüzünde oldukça eski bir tarihe sahiptir. Hemen hemen yaşayan bütün toplum ve topluluklarda görünürse de mahiyeti oldukça farklılık göstermektedir.

a) İşbölümünün Sebepleri.

İşbölümünün temelinde, insanın üretim gücünün bir tek anlamda yoğunlaştırılması halinde, o sahanın özelliklerini daha iyi öğrenerek verimliliği artırması yattığı bilinmektedir (21). Fakat bu ifade işbölümünün neden meydana geldiğini yeterli olarak açıklamamaktadır.

Teorisinde işbölümüne oldukça önemli bir yer ayıran Durkheim insanların benzer ihtiyaçlarını yardımlaşarak, farklı ihtiyaçlarını işbölümü yoluyla, farklılaşarak karşıladıklarını

söylemektedir. Her iki faaliyetinde birer dayanışma bizimine tekabül ettiğini belirten Durkheim'in bunları "Mekanik ve organik" dayanışma diye adlandırdığı bilinmektedir. Durkheim, işbölümünün meydana gelmesini maddi ve manevi yoğunluk olgularıyla açıklamaktadır. (22).

Klasik iktisatçılardan A.Smith ise işbölümünün saikini mübadele saiki'nde buluyordu. (23).

Bir başka görüşe göre ise, işbölümünün sebepleri teknolojiye veya maddi kültürde meydana gelen değişmelerdir. Maddi kültürde meydana gelen değişmeler işbölümünü doğurdu. İşbölümü ise maddi kültürün daha hızlı gelişmesine yol açarak günümüz sanayi toplumunu hazırladı. Bu görüşün bir benzeri de Marksistler tarafından savunulmuştur. Maddi kültür veya teknoloji kavramlarının yerini burada "üretim güçlerinin" gelişmesi kavramı almıştır.

Birçok kimsenin de üzerinde durduğu gibi maddi kültürün kendiliğinden değişmesi tek başına hem yetersiz hemde açıklanmamış ve açıklanmaya muhtaç bir kavramdır. Maddi kültür işbölümü olmadan nasıl değişmektedir zaten işbölümü varsa işbölümünü neyle açıklayacaktır? Üretim güçlerinin gelişmesi ise adeta bir kanunmuş gibi kaderci birizah izlenimi taşımaktadır. Osipov'un belirttiği "üretici güçlerin ilerleyici yasası" (24) kendisinde izaha muhtaç, başka değişkenlere bağlı bir bağımlı değişken olabilir ancak.

Kısaca işbölümünün nüfus, bilgi birikimi veya seviyesi, fiziki şartlar arasında karşılıklı ilişkiler neticesinde geliştiğini ifade edebiliriz. Zira işbölümü insanlararası mecburi bir sosyal ilişki şekli olduğu gibi, insanların bu ilişkileri geliştirmek için tabiat üzerinde kurdukları denetimle de ilgilidir. Bu denetim ise, bilgi seviyesine bağlı, ona denk düşen, teknolojiler aracılığıyla sağlanmaktadır.

b. İşbölümünün Özellikleri.

A.Smith'in işbölümüyle ilgili olarak verdiği klasik örnek emeğin üretici gücünü geliştirmenin işbölümüyle sağlandığını göstermesi bakımından da enteresandır. Bu örneğe göre toplu iğnenin tümünü yapan bir işçi günde ancak yirmi tane iğne imal edebilir. On işçinin çalıştığı bir fabrika da iğne üzerindeki işlemlerin bu işçiler arasında paylaşılmasıyla günde bir işçiye 4.800 iğne ürün isabet etmektedir (25). İleri işbölümünün uygulandığı bu atölyede, bir işçi teli uzatır, diğeri keser, bir başkası düzeltir, dördüncüsü sıvırtır ve böylece işbölümü içerisinde üretimin seviyesi yükselir.

Kısaca işbölümünü mesleki ve teknik olarak iki kısımda ele almak mümkündür. Sanayi toplumunda her iki işbölümü türünde de ileri bir merhaleye ulaşıldığı görülmektedir. Buna rağmen, belirtmeliyiz ki teknik işbölümü münhasıran sanayi toplumuna ait bir olgudur. Çağdaş sanayide makinalı üretim esaslı ve emek makinanın işgücüne iş görme kabiliyetini sağlamak için ihtisaslaşarak katılır. Makinanın yapabileceği küçük parçalara ayrılan işin ortaya çıkabilmesi için, bunun gereklerine göre insanın çalışması lazımdır. İşin bütününe yerine sınırlı bir parçasının yapılması ilkesi teknik işbölümünün esasını oluşturur ki, bu sanayi toplumunda işbölümünün tipik özelliğidir (26).

5. NETİCE:

İşbölümü, verimlilik, kârlılık bunlar sanayi toplumunun onsuz olmayan ve birbirine bağlı sosyal ve iktisadi temelleridir. Bunlardan biri olmadan, diğerleri ayakta kalamaz-uzun süre- ve dolayısıyla sanayi toplumu yaşayamaz.

Sanayi toplumu, bu temel süreçlerin fonksiyonların dikkate alınmadığı takdirde ideolojik amaçlara göre kurulmuş çeşitli modeller tarafından kavranıp açıklanması mümkün olmaz.

Sanayi toplumu, gelenekçi toplumların-tarım toplumları-içerisinden doğmuştur. Bu doğuş bir çağ değişmesini ifade etmektedir. Yani insanların alışkanlıkları, kanaatleri, kültürleri hatta inançları dahi yaşadığı hayat şeklinin değişime uğraması karşısında sarsılmaktadır. Sa-

nayi toplumuna karşı yükseltelen tenkitler, bu toplumun getirdiği problemlere yöneldiği takdirde haklıdır ve bu noktada problemlerin üzerine dikkat çekerek çözümünü kolaylaştırabilir-nitelik taşımışlardır. Fakat bu tenkitlerden hareketle, onlardan güç alarak sanayi toplumunu reddetmek mümkün değildir. Sanayi toplumlarının türlü reddetme biçimleri görülmüştür. Bunlar tabiata dönüşten tutunda, sanayinin sosyal ve ekonomik süreçlerini reddederek, prensiplerini inkar ederek, nimetlerine sahip çıkmaya- "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" lafı hatırlanırsa-çalışan sosyalizme kadar uzanmaktadır.

Biz kısaca sanayileşmenin doğurduğu şu veya bu sosyal meselenin, neticesinin, reddedilebileceğini fakat, sanayiden vazgeçmeden, onun prensipleri olan işbölümü, kârlılık, verimlilikten vazgeçmeden bunun yapılabileceğine işaret etmeye çalıştık. Zira bu prensiplerden vazgeçince sanayi ayakta kalamaz-mesela verimlilik olmadan kimseye ihtiyacına göre verilecek bir şey bulunamaz.

Yazının başındaki ilk soruya dönersek, tarihi olguda yapıya ait olanın ayırılabilmesi gerekir. Tarihi olanlar çeşitli müdahalelerle ortadan kaldırılabılırken şartlara etki edilerek, şartların değişmesiyle yapıya bağlı olaylar yaşamaya devam eder. Yani sanayi toplumunda yapıya bağlı olan sosyal farklılaşma şekillerini ortadan kaldırmak mümkün değildir. Zira bu sanayi toplumunun kendini üretme ve ifade etme yoludur. Sanayinin tarihi problemlerini işe her zaman ortadan kaldırmak mümkündür. Sanayi toplumu bu problemlerin aşılmasının imkanlarını da kendisi yaratmaktadır. Sanayi toplumunun sağladığı imkanlar yapı özelliklerine bağlıdır. Yoksulluğun, gelir dağılımındaki dengesizliklerin verimlilik yoluyla gelirin yeniden dağıtımı da dahil-çözülmesi bu konuda canlı örnekler sayılabilir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- 1- George A.Theodorson, *Modern Sociology*, New York Barnes Noble Books, 1969, s.201.
- 2- Şevki Güler, *Çağdaş Sanayide İşçi İşveren İlişkilerinin Sosyolojik anlamı*, Ankara: Ü. DTCF Yay. 1979 s.21.
- 3- Pars Esin, *İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika*, Ankara A.Ü. SBF. Yay. 1982. s.7.
- 4- İter Akat, *Endüstri Toplum Bilimi*, İzmir: Ege Basımevi, 1984. s. 70.
- 5- Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*. İstanbul: Hil Yay., 1985, s. 29. v.d.
- 6- John U. Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri* (Çev. Erol Güngör)-İstanbul M.E.G. 1000 Temel Eser Dizisi, 1970. s. 81-81.
- 7- Max Weber, Op. Cit. S. 75.125.
- 8- Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: M.E.B. 100 Temel Eser Dizisi, 1969 s.29.
- 9- Hans Freyer, *Endüstri Çağı*, (Çev. Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan), İstanbul : İ.Ü.E.F. Yay., 1954., s.11-13.
- 10- İbid., s.14
- 11- İbid., s.14.
- 12- İbid., s. 15.
- 13- İbid., s. 15.
- 14- İbid., s. 16.
- 15- İbid., s. 16-17.

- 16– Raymond Aron, Sanayi Toplumu, (Çev Ağah Oktay Güner), İstanbul: Boğaziçi Yay 1975. s. 92.
- 17– İbid., s.92.
- 18– Alvin Tofler, Üçüncü Dalğa, (Çev.Ali Seden), İstanbul: Altın Kitaplar Yay., s.34.39
- 19– Kamil Turan, İşçilerin Yönetime Katılması: Ankara: A. İ.Tİ.A Yay., 1973, s.21.
- 20– Tahir Çağatay, Kapitalist İçtimai Nizam ve Bugünkü Durumu: Ankara: DTCF Yay.s49
- 21– Asaf Savaş Akat İktisadi Analiz, İstanbul: İ.Ü.İ.F. Yay. 1980.s.49.
- 22– G.Sağnak, Sosyoloji Tarihi (Teksik), Ankara H.Ü. 1978. s. 25.
- 23– Mehmet Eröz, İktisat Sosyolojisine başlangıç, İstanbul: İ.Ü.İ.F Yay, s. 168.
- 24– G. Osipov, Taplumbilim, (Çev. Ünsal Oskay), Ankara: Sol Yay., 1977,s. 25.
- 25– M. Eröz, Op. Cit., s. 167.

pecyia

YÖNETİM AÇISINDAN EĞİTİMİN ALANI VE ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr. Temel ÇALIK(*)

GİRİŞ

İnsanların diğer canlılardan en önemli farkı, her zaman gruplar halinde varlıklarını sürdürmeye çalışmalarıdır. Bu sebeple de yine insanlar için her zaman yönetim olayının söz konusu olmasıdır.

Kitabı olmadığı öne sürülen yönetimle ilgili eserler çok eskiden yazılmıştır. Daha sonra gelişmelerle birlikte artan ve büyüyen talep, başarılı bir yönetim için sosyal araştırmaların hız kazanmasını sağlamıştır (1).

İkinci dünya savaşını izleyen yılların getirdiği bilimsel ve teknolojik gelişmelerin boyutu, yönetim olayının geniş açıdan değerlendirilmesini ve sorunun yeniden düşünülmesi gerçeğini ortaya çıkarmıştır (2). Yine savaş izleyen yıllarda başlayan gelişmeler değişen zamanların değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmek için yönetimlerin hazırlıklı olmalarını gerektirmiştir (3). Bu durum bütün ülkeler için, insanlara hakkıyla hizmet sunmak amacıyla etkin bir yönetimi zorunlu kılmaktadır.

Yönetimin var oluş sebebi, insanların birtakım ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak istegidir. Bunun için bütün toplumlar her zaman ve her konuda yönetim oluşturmuşlardır. Yine yönetimin esas unsuru da insanlardır.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik alanlarda meydana gelen gelişme ve değişimler halkın istek ve ihtiyaçlarının çeşitlenerek çoğalmasına yol açmaktadır. Bu durum yönetimleri, özellikle kamu yönetimlerini hızlı ve daha iyi hizmet vermeye zorlamaktadır. Bu sebeple zaman içinde kendilerini yenilemek ve değişen şartlara ayak uydurmak zorundadırlar.

Her yönetimde hizmetlerin verimli ve etkin olabilmesi değişen istek ve ihtiyaçları karşılayabilmesi, bu hizmetleri yerine getiren personelin üstün nitelikli olmasıyla söz konusudur. Niteliklerin üstün olabilmesi de iyi bir eğitimi gerektirmektedir. Bu yazıda özellikle personel eğitiminin neden gerekli olduğu ve ne gibi faydalar sağladığı incelenecektir.

(x) Dr. Temel ÇALIK, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesidir.

(1) Elwoor Streat, Sosyal Hizmetler İdaresi (çev Bilon Güreyman), Ankara-1962, s. 7.

(2) Eyüp İlyashoğlu, Yönetim Açısından Üretim Sistem Tipleri, İstanbul-1976, s. 1.

(3) Elwood Streat, a.g.e., s.7.

A- GENEL OLARAK YÖNETİM KAVRAMI

Yönetim, değişik sosyal bilimlerin inceleme konusu olması sebebiyle, bu olgunun kavramlaştırılmasında birbirinden farklı görüş ve yaklaşımlara rastlanmaktadır (4). Yönetim kavramı kimi kez teşkilat, kimi kez idari faaliyetler, kimi kez de sevk ve idare anlamında kullanılmaktadır (5).

Yönetimin bilimlerarası bir özelliği olduğu ve yönetim biliminin sosyal hayatın değişik kesimlerindeki yönetimle ilgili olayları disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelemek, özel ve kamu ayırımı yapmadan teorik ilkeler ışığında ve evrensel bir çerçevede yönetimin genel sorunlarıyla ilgilenmek yönetim biliminin iki ana boyutudur (6). Bu yönüyle yönetim evrensel bir özellik taşır.

1. Yönetim Tanımı

Kamu ve özel kesim ayırımı yapılmadan yönetimin üzerinde birçok anlaştığı tanım, yönetim başkaları vasıtasıyla iş görmektir (7). İki veya daha fazla sayıda insan bir araya gelip küme oluşturduklarında belirlenen amaçları gerçekleştirebilmek için birlikte çalışmaları gerekecektir (8). Olaya böyle yaklaşıldığında, yönetim işbirliğine dayanan grup davranışı olarak ifade edilmektedir (9).

Yönetimin, insan ve materyallerin mal ve hizmet üretebilmek için organize edilmesi ve yönetilmesi olarak tanımlanabileceği düşünülürse, özel ve kamu kesimi arasındaki farkın bile çok fazla bir önemi olmadığı söylenebilir (10).

2. Personel Yönetimi

Personel yönetimi bir kurumun insanla ilgili her çeşit faaliyetleridir (11). Yönetim olayından söz edebilmek için özellikle insan unsurunun varlığını dikkate almak gerekir. Belki diğer unsurlardan biri veya birkaçı olmadan yönetimden söz edilebilir. Fakat insanın, yani personel olmadan hiçbir zaman yönetim söz konusu olamamıştır.

Hangi tür yönetim olursa olsun bütün faaliyetleri ve fonksiyonları personel vasıtasıyla sürdürmek ve yerine getirilmektedir. Bu sebeple iyi bir personel politikası ve yönetimi olmayan herhangi bir yönetim başarıya ulaşamaz. Bir tanım vermek gerekirse personel yönetimi, organizasyonun gerektirdiği insan kaynağının sağlanması ve bu kaynaktan etkin ve verimli bir şekilde faydalanmanın yol ve metodlarıdır (12). Personel yönetimi kuruma en iyi hizmet verecek personelin hangi metodlarla en iyi bir şekilde alınması, zaman değişen şartlara göre yetiştirilmesi ile uğraşır (13).

---

(4) Süleyman Türkel, *Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Yönetim Anlayışı*, H.Ü. Yayınları Ankara-1983, s.21.

(5) Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Ankara-1983, s.1.

(6) Kurthan Fişek, *Yönetim*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1979, s.1.

(7) Mehmet Sağlam, *Örgütsel Değişme*, TODAİE Yayınları, Ankara-1979, s. 26.

(8) Turgay Ergun ve Aykut Polatlıoğlu, *Kamu Yönetimine Giriş*, TODAİE, Yayınları, Ankara-1984, s. 3.

(9) H.A. Simon ve Diğerleri, *Kamu Yönetimi* (çev.Cemal Mihçioğlu, Ankara-1973, s.2.

(10) Mehmet Sağlam, a.g.e., s. 27.

(11) John Pfiffner ve Robert Presthus, *Public Administration*, The Ronald Press Company, Newyork-1960, s. 265.

(12) Cahit Tutum, *Personel Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara-1979, s.1.

Gerek özel gerekse kamu kesimindeki gelişme ve değişimler nedeniyle, çağımızda personel yönetimi günden güne biraz daha önem kazanmaktadır. Özel kesimde, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin büyümesi, sendikacılığın giderek artan bir şekilde yaygınlaşması ve önem kazanması, kalifiye eleman bulmada zorlukların artması, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesi başlıca sebeplerdendir (14).

Kamu kesiminde ise, devletin yapacağı hizmetlerin ve yerine getirmesi gereken görevlerin çoğalması, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin sağlanması, sosyal refah ve isteklerde meydana gelen artış personelin yönetiminin yine önem kazanmasına yol açmaktadır (15). Çünkü yapılacak hizmet, yerine getirilecek görev ve diğer etkinlikler personel eliyle ve vasıtasıyla olmaktadır.

B- EĞİTİM VE PERSONEL EĞİTİMİ

Günümüzde eğitim, toplumların üzerinde en fazla durduğu konulardan biri haline gelmiştir. Gelişen teknoloji, hızla artan bilgi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda meydana gelen gelişme ve değişimler eğitimin önemini her gün biraz daha artırmaktadır.

Eğitim çok geniş bir kavramdır. Yine eğitimin değişik tanımları da söz konusudur. Biz burada özellikle personel açısından önemli olan tanımlar üzerinde duracağız. Bu anlamda eğitim, belli bir iş alanında bilgi ve beceriyi artırmak ve bu sebeple de o belirli işin daha iyi yapılmasını sağlamak anlamına gelmektedir (16). Başka bir ifadeyle eğitim, kişinin bilgisini, becerisini ve mesleki tavrını değiştirmesi ve yenilerini kazanmasıdır (17).

Eğitim kavramı açıklanırken aydınlatılması gereken bir husus, eğitim ile öğretim arasındaki farktır. Öğretim fertlere herhangi bir yerde göreve başlamadan önce kazandırılan genel nitelikli kültürel hazırlıkların tamamıdır (18). Yine öğretim, kişinin zihin ve şahsiyetinin herhangi bir özel işe başlamadan geliştirilmesidir. Eğitim gibi öğretim de bilginin, becerinin ve tavrın geliştirilmesi ile ilgilidir. Ancak özel bir mesleğe daha az yöneliktir. Kişiyi daha sonra işin özel bir kısmı için eğitilebilmesi amacıyla bir temel bilgi verir (19).

1. Personel Eğitiminin Amaçları

Personel eğitiminin amaçları çok çeşitli olabilmektedir. Bunlardan birincisi, hizmet öncesi yani öğretim kurumlarında alınan eğitimin eksikliğini gidermeye yönelik olabilir (20). Personel eğitiminde durum kişi veya grup açısından değerlendirilebilir Kişi aç-

---

(13) Nuri Tortop, *Kamu Personel Yönetimi*, Ankara-1987, s.14.

(14) Cahit Tutum, a.g.e., s.4-5.

(15) Nuri Tortop, *Personel Yönetimi ile İlgili Bazı Kavramların Anlamı ve Uygulanması* (Amme İdaresi Dergisi Cilt-19-, Sayı-3, Eylül-1986'dan Ayrı Bası), Ankara-1986, s.33-35.

(16) Nuri Toptop, *Belediye Personelinin Eğitimi*, Ankara-1971, s.9.

(17) Why Reilly, *Training Administrators For Development*, London-1979, s. 22.

(18) Nuri Tortop, *Belediye Personelinin Eğitimi*, a.g.e., s.9.

(19) Why Reilly, a.g.e., s.22.

(20) Doğan Canman, *Türk Kamu Kesiminde Hizmet İçi Eğitim Ölçme ve Değerlendirme*, Ankara-1979-,s.36.

sından bakıldığında, onları işbirliği içinde, en verimli bir şekilde çalıştırmayı amaçlar (21).

Personel eğitiminin çok çeşitli amaçları vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (22).

a) Yeterli bir şekilde verilen eğitim çalışanların verimlilik artışına ve işgücü maliyetinin azalmasına yol açar.

b) Sunulan hizmetin kalitesinin artmasını ve personelin kurum için hissettiği iyi duyguların ilerlemesini sağlar.

c) Bir üst kadroya atanma veya terfi için verilen eğitim, kurumun kendi personelini yetiştirme politikasına imkan vereceği gibi, çalışanlar arasında kuruma bağlılık duygularını kuvvetlendirir. Aynı zamanda verimlilik ve etkinliği de artırır.

d) Personel iyi bir hizmet içi eğitim sonucu çeşitli eksikliklerini gidermiş olur ve daha az yönetime ve denetime ihtiyaç gösterir.

e) İyi bir şekilde organize edilmiş eğitim programları ve faaliyetleri, personelin işlerine yani görevlerine ilgilerinin devam etmesini sağlar. Diğer yandan personelle yönetim arasında haberleşmeyi sağlayarak, yönetimin personel problemleriyle ve onların refahıyla ilgilendiğini gösterir.

f) Bir kurumda personel eğitimi gereklidir. Planlı bir şekilde verilen eğitim, diğer öğrenme şekillerinden çok daha etkilidir.

g) Yapılacak olan eğitim personelin moralini yükseltir. Onlara güven duygusu kazandırır. İşlerine daha sıkı bir şekilde sağlanmalarını sağlar. Yani isteklendirici (motive edici) bir özelliği vardır.

h) Yeni işe başlamış olan bir personele, iyi bir şekilde planlanmış ve programlanmış bir eğitim etkinliği uygulanırsa, o personel işi için gereken standartlara çok daha kısa bir zamanda ulaşır. Bu durumda, yeni personel arasında var olan işe alışmama ve işten ayrılma durumlarını ortadan kaldırır.

Yukarıdaki amaçlara bakıldığında şu anlaşılmaktadır. Personel eğitimi hem kurum amaçlarını gerçekleştirici niteliğe sahip olması yanında personelin kişisel amaçlarını gerçekleştirmesinde de etkili olmaktadır.

2. Personel Eğitiminin Gerekliliği

Günümüzde insanların yaşantısını etkileyen unsurlar sürekli artış göstermektedir (23). Yine toplumların hayat standartları da bu unsurlara bağlı olarak sürekli bir şekilde yükselmektedir (24). Bunun için, insanın içinde yaşadığı topluma yani sosyal çevresine uyum sağlaması gerekir. Bu da toplumun kendisine vereceği görevleri yerine getirmesiyle mümkün olur.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, ekonomik ve diğer yönlerden ileri bir durumda

(21) Cahit Tutum, a.g.e, s.123.

(22) William R.Spiegel ve Joseph W.Towle, Retail Personel Management, Mc Graw-Hill Book Company, Newyork-1951. s.145-146

(23) Haydar Taymaz, Hizmet İçi Eğitim, A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları, No.94, Ankara-1981, s.7.

(24) Wendell L.French ve Don Hellrigel, Personnel Management And Organization Development, Houghton Mifflin Company, Boston-1971, s.305.

olan ileri sanayileşmiş ülkelerde dahi, işgücünün sürekli bir şekilde çeşitli eğitimlere tabi tutulması gereğini ortaya çıkardığı bilinmektedir (25).

Personelin yapmakta olduğu işte yetiştirilmesi, yeni becerilerin öğrenilmesi, eksikliklerinin giderilmesi ancak eğitimle yani hizmet içi eğitimle mümkün olur. Yine personelin üst görev kadrolarına hazırlanmasının bir yolu da eğitim sürecine katılması ve gerekli eğitimi almasıdır. Eğitimin, personelin çalışmakta olduğu kuruma, çalışma arkadaşlarına ve işine karşı tutumunu değiştirmek gibi bir amacında vardır (26).

Bu sebeplerle, hızla gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak gerekir. Daha önce almış olduğu öğrenim ile yetersiz kalan personelin hizmet içi eğitimle yetiştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet üreten kurumların zaman içinde ürettiklerinin hacmi ve niteliği değişmektedir. Bu durum yeni şartlara göre personeli yeniden düzenlemek ve motive etmek gereğini ortaya çıkarmaktadır.

3. Personel Eğitiminin Özellikleri

Personel eğitimi veya hizmet içi eğitim, bir kurumla kanuni bir sözleşme imzalanmış veya andlaşma yaparak göreve başlamış olanlar için planlanan ve uygulanan bir eğitim türüdür (27). Eğitim terfi edebileceklerin hazırlanmasına yardım etmek, mevcut işlerinde ve görevlerinde zorlukları ortadan kaldırmak, yönetimin ve kurumun yıpranmasını önlemek, üst yönetimlerde bulunanların ilgisini personelin üzerinde toplamak ve onların moralini yükselterek çalışma azimlerini artırmak için gereklidir (28).

Çok değişik alanlarda personel eğitimi söz konusu olabilmektedir. Bunlardan bazıları çok amaçlı olarak birden çok hedeflere yönelik olarak uygulanmaktadır. Uygulanan personel eğitiminin birçok tipleri vardır. Bunlar (29),

a) Kurumun teknolojisini personele tanıtmak üzere uygulanan teknik eğitim.

b) Verimliliğin ve etkinliğin nasıl artırılacağına personele gösterilmesi amacıyla yapılan görevsel eğitim.

c) Meslekler üzerinde bir etkiye sahip olan toplumda ekonomik, sosyal, siyasal ve yasal yönlerin anlamını vermek için yapılan çevre eğitimi.

d) Yayınlanan kurallar ve birlikte hareket etme usulleri gibi, ortak bir davranış, yaklaşım veya ruha sahip personel anlayışını sağlayan herhangi bir düşünce sisteminin esaslarını öğretmeye yönelik olan eğitim.

e) Kurum içinde, personel arasındaki ve kurum dışındakilerle ilişkilerin nasıl düzenleneceği hususunda yapılan insan ilişkileri eğitimi sayılabilir.

Personel eğitimi, yapıldığı kuruma, alana, seviyeye, kullanılan metoda ve katılan personelin özelliklerine göre isim olur. Her alan ve her kademedeki yapılacak olan eğitim çalışmalarının genel özellikleri şunlar olabilir (30).

a) Personel eğitiminin amaçları, kurumun amaç ve politikasına uygun olarak seçilir.

---

(25) Amiran Kurtkan, *Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, No.312, İstanbul-1972, s.295.

(26) Oğuz Onaran, "Merkezi İdarede Hizmet İçi Eğitim", *Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı*, Ankara-1967, s.248.

(27) Haydar Taymaz, a.g.e., s.13.

(28) George Strauss ve Leonard R.Sayles, *Personnel The Human Problems, of Management*, Prentice of India Private Limited, New Delhi-1968, s.568.

(29) George Strauss ve Leornad R.Sayles, a.g.e., s.568-569.

(30) Haydar Taymaz, a.g.e., s.14.

b) Personel eğitiminin planlanması ve uygulanması ihtiyaç duyulduğunda düşünülür.

c) Personel eğitimi genellikle kısa zaman süresine yerleştirilecek şekilde programlanır.

d) Personel eğitimi kişilere beceri kazandırmak ve yeteneklerini daha iyi geliştirmek için düzenleneceğinden çoğu zaman kurumda ve işbaşında uygulanır.

e) Düzenlenen eğitim programlarına katılanlara verilecek eğitimde, yetişkinler eğitiminin özellikleri dikkate alınır. Bu tür eğitime katılanlar her zaman yetişkinlerdir.

f) Uygulanacak olan eğitim, personelin işinde başarılı olmasını sağlamaya yönelik olduğundan mesleki eğitimin niteliklerini taşır.

g) Eğitime katılanların yaşları, öğrenim durumları ve seviyeleri her zaman farklılık gösterir.

h) Personel eğitiminde, yetiştirilecek olan personelin özellikleri dikkate alınarak, bu özelliklere göre değişik gruplar meydana getirilir.

ı) Personel eğitimi daha çok uygulamaya dönük olarak planlanır ve yapılır.

i) Personel eğitimi programlarının değerlendirilmesinde daha çok bu eğitime tabi tutulanların görüş ve düşüncelerinden faydalanılır.

4. Personel Eğitiminin Faydaları

Yönetimin, özellikle personel yönetiminin en önemli konularından birisi işe alınan personelin eğitimidir (31). Herhangi bir kurum için, belli alanlarda uzmanlaşmış, hizmet öncesi eğitim kurumlarında gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazanmış kimselerin hizmete alınması, gerekli olan eğitimi almamış olanları hizmete alıp onları eğitmekten daha kazançlıdır. Bununla birlikte, belli bir bilgi ve beceriye sürekli isteğin bulunduğu geniş ölçekli kurumlarda böyle bir kazanç sözkonusu olmayabilir (32).

Eğitim faaliyetleri, personelin eğitim eksikliğinden doğan çeşitli problemleri gidermek ve personeli mesleki yönden geliştirmek amacıyla düzenlenir.

İyi bir şekilde planlanmış ve uygulamaya geçilen bir personel eğitimi programının şu faydaları vardır (33).

a) Gerçekleştirilen eğitim, personeli kurum hakkında ihtiyacı olduğu bilgilerle donatır. Kendisini o kurumun iyi bir üyesi gibi hissetmesine yardım eder.

b) Personel işi için belli standartlara ulaşmayı eğitim yoluyla öğrenir. Böylece kuruma karşı değeri artar ve kişisel olarak yükseldiği zaman insan olmanın gerektirdiği bazı sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını tatmin etmiş olur.

c) İyi bir eğitime tabi tutulmuş personel, etkinliği ve verimliliği en üst düzeye çıkarmak için elinden gelen bütün çabayı gösterir. Bu yolla mekanizmanın bozulması ve kırtasiyecilik minimum seviyeye düşürülür.

(31) Winfield Lowe, "Personel İdaresinin Önemli Konularından Biri Eğitim", Eğitim Yöneticileri Semineri, Devlet Personel Dairesi Yayınları, Ankara-1967, s.33.

(32) Herbert A. Simon ve Diğerleri, a.g.e., s.345.

(33) Paul Pigors ve Charles A. Myers, Personnel Administration A Point of View And a Method, Mc Graw-Hill Book Company, New York-1951, s.397.

d) Eğitim yoluyla personelin çeşitli konulardaki şikayetleri azaltılabilir Var olan tatminsizlik sebepleri öğrenilerek bunların giderilmesi sağlanır.

e) İleride bir üst göreve getirilmesi düşünülen personel, uygulanacak eğitim yoluyla bu kadrolara hazırlanır. Bu yolla kurumun yönetici ihtiyacı da karşılanmış olur.

f) Genelde eğitim insan yeteneklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Eğitimle personelin yetenekleri geliştirilir ve kurum amaçları doğrultusunda kullanılması sağlanır.

SONUÇ :

özellikle son yıllarda toplumların yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen hızlı değişimler, işbölümü ve uzmanlaşmanın artmasına yol açmıştır. Bu değişimlere paralel olarak insanların istek ve ihtiyaçları çeşitlenerek çoğalmıştır.

İlk çağlardan bu yana toplumlar ortak nitelikli ihtiyaçlarını karşılamak ve varlıklarının sürdürmek için devlet olarak teşkilatlanmışlardır. Daha önceleri mülk devleti, polis devleti gibi adlarla ifade edilen devlet, bugün görevleri gereği "sosyal devlet" olarak adlandırılmaktadır.

Günümüzde devlet içinde oluşturulan kurumlar hangi tür organizasyona (kamu-özel) sahip olursa olsun kendilerine düşen görevleri ve sorumlulukları yerine getirmek durumundadırlar. Varlıklarının devamı da buna bağlıdır. Yine hangi tür organizasyon olursa olsun fonksiyonlarını yerine getirmelerinde en önemli unsur olarakta insangücü (personel) ortaya çıkmaktadır. Kurumların sağlıklı personel politikaları aynı zamanda başarıları anlamına gelmektedir.

Personelin her zaman kendilerine düşen sorumlulukları hakkıyla yerine getirebilmeleri, gelişme ve değişimlere uyum sağlamlarıyla mümkündür. Bunu sağlayacak yol ve vasıta olarakta eğitim görülmektedir. Bütün yönetimler etkin ve verimli olabilmeleri açısından bunu kabul etmek ve uygulamak zorundadırlar.

KAYNAKLAR

- CANMAN, Doğan: Türk Kamu Kesiminde Hizmet İçi Eğitimin Etkinliği, TODAİE Yayınları, Ankara-1979.
- ERGUN, Turgay ve POLATLIOĞLU, Aykut: Kamu Yönetimine Giriş, TODAİE Yayınları, Ankara-1984.
- FİŞEK, Kurthan: Yönetim, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1979.
- FRENCH, Wendell ve HELLRIGEL, Don: Personnel Management And Organization Development, Houghton Mifflin Company Boston-1971.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Yönetim Hukuku, Ankara-1983.
- İLYASOĞLU, Eyüp: Yönetim Açısından Üretim Sistem Tipleri, İstanbul-1976.
- KURTKAN, Amiran: Sosyolojik Açısından Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul-1972.
- LOWE, Winfield: "Personel İdaresinin Önemli Konularından Biri Eğitim", Eğitim Yöneticileri Semineri, Devlet Personel Dairesi Yayınları, Ankara-1967.

- PFİFFNER, John ve PRESTHUS, Robert: Public Administration, The Ronald Press Company, Newyork-1960.
- PİGORS, Paul ve MYERS, Charles A.: Personnel Administration A Point of View And a Metod, Mc Graww-Hill Book Company, Newyork-1951.
- REILLY, Wyn: Training Administrators Development, London-1979.
- SAĞLAM, Mehmet, Örgütsel Değişme, TODAİE Yayınları, Ankara-1979.
- SİMON, H.A.: Kamu Yönetimine Giriş (Çev. Cemal Mıhçıoğlu), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1973.
- SPRIEGEL, William R. ve TOWLE, Joseph W.: Retail Personnel Management, Mc Graw-Hill Book Company, Newyork-1951.
- STREAT, Elwood: Sosyal Hizmetler İdaresi (çev. Bilon Güreyman), Ankara-1962.
- STRAUSS, George ve SAYLES, Leornad R.: Personnel The Human Problems of Management, New Delhi-1968.
- TAYMAZ, Haydar; Hizmet İçi Eğitim, Ankara-1981.
- TORTOP, Nuri; Kamu Personel Yönetimi, Ankara-1987
- TORTOP, Nuri, Belediye Personelinin Eğitimi, Ankara-1971.
- TORTOP, Nuri; "Personel Yönetimi ile İlgili Bazı Kavramların Anlamı ve Uygulanması", Amme İdaresi Dergisi, Eylül-1986.
- TUTUM, Cahit, Personel Yönetimi, TODAİE Yayınları, Ankara-1979.
- TÜRKEL, Süleyman: Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Yönetim Anlayışı, H.Ü. Yayınları, Ankara-1983.
- ONARAN, Oğuz: "Merkezi İdarede Hizmet İçi Eğitim" Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1967.

T.C. ZİRAAT BANKASI'na

gelin

**tasarrufunuzla
ulusal
kalkınmaya
katılın**

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

Ülkemizin en eski gübre üreticisi olan Şirketimiz, büyük tecrübesi ile **36 YILDIR TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE'dir.**

Şirketimiz tesislerinde üretilen ve TSE standartlarına uygun Triple Süperfosfat ve Kompoze gübrelerimiz 50'şer kiloluk PP/PE ambalajlar içinde Bayilerimiz kanalıyla çiftçimize satışa sunulmuştur. Ayrıca diğer cins gübrelerin siparişleri de kabul edilmektedir.

Genel Müdürlük	• Kasap sokak no: 22 80497 Esentepe İSTANBUL	Telefon : (1) 174 28 82/8 hat Telex : 26235-30085 Telefax : (1) 174 12 01
Yarımca Tesisleri	• Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 39 41740 İzmit-KOCAELİ	Telefon : (211) 31 306/74 721 Telex : 33133 Telefax : (211) 72 131
İskenderun Tesisleri	• Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 238 31202 Sarıseki İSKENDERUN	Telefon : (881) 13 794/4 hat Telex : 68691 Telefax : (881) 13 794

Üreticiye Destek, Tüketicie Hizmet Veren Kuruluş.

KARADENİZ BİRLİK

Karadeniz Birlik, yağlık ayçiçeği ve soya fasulyesi tohumu destekleme alımlarıyla üreticiye destek olmaktadır.
Karadeniz Birlik, kendi tesislerinde imal ettiği likit ayçiçeği yağları ile tüketiciye hizmet vermektedir.

KARADENİZ BİRLİK AYÇİÇEK YAĞLARI ;

- Ayçiçeğinin özündendir.
- Kolestrolsüzdür.
- Hafiftir, Mideyi yormaz.
- Ekonomiktir. Mutfağınızın bereketidir.
- Bütün yemeklerde, tatlılarda, salatalarda kullanılır.

ADRES: Karadeniz Birlik Genel Müdürlüğü-SAMSUN P.K. 328
Tlf: 28 380 (6 Hat) Fax: 10378 Teleks: 82030

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is S 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to "Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey"

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf or

The Turkish Co-operative Association

Hüsnu POYRAZ

Editor - in - chief

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board

Prof. Dr. Celâl ER

Prof. Dr. Orhan ARSLAN - Sezai YÖRÜK

Alâaddin KORKMAZ - Dr. Kemal GÖRMEZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board^(*)

Hüsnu POYRAZ	: President
Dr. Şenol ERDOĞAN	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Assis.Prof.Dr.Burhan AYKAÇ	: Member
Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN	: "
Yalçın DOĞAN	: "
Dr. Yusuf EKİNCİ	: "
Prof.Dr. Celâl ER	: "
Ünal GÖKALP	: "
Ayhan İNAL	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Kaplan YILDIZ	: "
Sezai YÖRÜK	: "
Niyazi YÜKSEL	: "

BOARD OR AUDITORS

Nail TAN	: President
Nihat BAYRAMOĞLU	: Member
Dr. Mustafa DOYUK	: Member

HALKBANK, Türk ekonomisinde çok önemli bir yer işgal eden esnaf ve sanatkârlarımızı, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerimizi, serbest meslek sahiplerimizi krediler açarak desteklemek göreviyle kurulmuş bir bankadır... Ülkemizin bu görevi üstlenmiş tek bankasıdır.

HALKBANK

Çalışana... üretene kaynak.